

E booleditšwe
ebile e sepelelana
le CAPS

Mphato wa

3

Mabokgoni a Bophelo ka SEPEDI

Puku ya 2
Kotara ya 3 & 4

ISBN 978-1-4315-0290-5

9 781431 502905

**LIFE SKILLS IN SEPEDI
GRADE 3 – BOOK 2**

TERMS 3 & 4

ISBN 978-1-4315-0290-5

THIS BOOK MAY NOT BE SOLD.

10th Edition

Workbooks available in this series:

- Grade R (in all official Languages);
- Literacy/Home Language Grades 1 to 6 (in all 11 official Languages);
- Mathematics Grades 1 to 3 (in all 11 official Languages);
- Mathematics Grades 4 to 9 (in Afrikaans and English);
- Life Skills Grades 1 to 3 (in all 11 official Languages); and
- Grades 1 to 6 English First Additional Language.

Leina:

Phapoši:

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

Diteng

Kotara ya 3 Letlakala

33	Mafelo a kotsi ao go ralokelwago go ona	2	
34	Mafelo a kotsi ao go ralokelwago go ona	4	
35	Go šomiša dithekisi le ditimela ka polokego... 6 Maswao ao a re lemošago kotsi	7	
36	Seo tšilafatšo e lego sona.....	8	
37	Mehuta ye e fapanego ya tšilafatšo	10	
38	Dikotsi tša tšilafatšo.....	12 Tše dingwe gape ka ga tšilafatšo	13
39	Ka fao batho ba bego ba phela kgale.....	14	
40	Ka fao batho ba bego ba phela kgale.....	16	
41	Go be go le bose go ba ngwana nakong tše?.....	18	
42	Ditlabakelo le didirišwa	20	
43	Tshedimošo gape, gore di be di dirwa bjang.....	22	
44	Go lefela dilo	24	
45	Ponagalo ya lefase go tšwa lefaufaung	26	
	Ditheleskoupo	27	
46	Disathalaete	28	
	Dinaledi le diplanete	29	
47	Lefaufau la rena.....	30	
	Leeto la lefaufaung.....	31	
48	Matšatši a bohlokwa a kgethilwego.....	32	

Kotara ya 4 Letlakala

49	Dibjalo – tše re di hwetšago go tšona	34
50	Dimela – go tloga go moba go ya go swikiri.....	36
51	Lefase – seo le re fago sona.....	38
52	Lefase - go tloga go letsopa go ya go setena.....	40
53	Masetlapelo – re swanetše go dira eng?	42
54	Mollo.....	44
55	Legadima	46
56	Madimo le diphefo tše maatla	48
57	Tšhišinyego ya lefase.....	50
58	Diphoofolo tše di re thušago: matseno	52
59	Diphoofolo tše di re fago dijo goba diaparo: dinose	54
60	Diphoofolo tše di re fago dijo goba diaparo: dikgogo	56
61	Diphoofolo tše di re fago dijo goba diaparo: dikromo	58
62	Diphoofolo tše di re fago dijo goba diaparo: dinku	60
63	Diphoofolo tše di re šomelago: dimpša.....	62
64	Diphoofolo tše di re šomelago: ditonki.....	64

Mdi Angie Motshekga,
Tona ya Thuto ya
Motheo

Mna Enver Surty,
Motlatša-Tona ya
Thuto ya Motheo

Dipukutšomo tše di tšweleeditšwe go thuša bana ba Afrika
Borwa ka tlase ga boetapele bja Tona ya Thuto ya Motheo, Mdi
Angie Motshekga, le Motlatša-Tona wa Thuto ya Motheo, Mna
Enver Surty.

Rainbow Workbooks di bopa karolo ya mohlwaela wa tsenogare
woo maikemišetšo a wona e lego go kaonafatša mošomo wa
barutwana ba Afrika Borwa bao ba lego mephatong ye tshela ya
mathomo. Projekte ye, bjalo ka ge e le ye nngwe ya dinepokgolo
tša Dithulaganyo tša go Diragatša tša Mmušo, e kgonne go
diragala ka thekgo ya mašeleng a go tšwa, ka ntle le go kgokgona
go Sešegotlotlo sa Bosetšhaba. Se se kgontšitše Kgoro go dira
dipukutšomo tše, ka maleme ka moka a semmušo, ka ntle ga gore
Kgoro e lefe.

Re hutša gore barutiši ba tla holega ka dipuku tše mošomong
wa bona wa tšatši ka tšatši wa go ruta, le go kgonthiša gore
barutwana ba kgona go fetša lenanethuto. Re hlokometše gore
re hlahlle barutiši ditirong ka moka ka go tsenya maswao a
ditaetši ao a laetšago seo morutwana a swanetšego go se dira.

Re tloga re hutša gore bana ba tla ipshina ka go dira mešomo
ye e lego ka mo dipukwaneng tše ge ba dutše ba gola, ba ithuta,
le gore wena, morutiši, o tla ipshina le bona mo lethabong la go
ithuta.

Re kganyogela lena, barutiši, le barutwana ba lena, katlego, ka
tšhomiošo ya dipukutšomo tše.

Published by the Department of Basic Education
222 Struben Street
Pretoria
South Africa

© Department of Basic Education
Tenth edition 2020

ISBN 978-1-4315-0290-5

The Department of Basic Education has made every effort to trace copyright
holders but if any have been inadvertently overlooked the Department will be
pleased to make the necessary arrangements at the first opportunity.
This book may not be sold.

Mphatowa 3

Mabokgoni a Bophelo
ka SEPEDI
Puku ya 2

Puku ye ke ya:

Mafelo a kotsi ao go ralokelwago go ona

A re ngwaleng

O ikwa o amogelegile mafelong ao a bolokegilego a bjalo ka phapošiborutelo ya lena. A ke mafelo ao o swanetšego go ikwa ka mehla, o duma go ka boeleta go ona. Go se be motho yo a go gobatšago, goba a go kwešago bohloko gona fao.

Lefelo leo le bolokegilego go bohle, ke lefelo leo bohle ba ikwago ba amogelega go lona.

Ga go na yo a ka kwešwago bohloko fao.

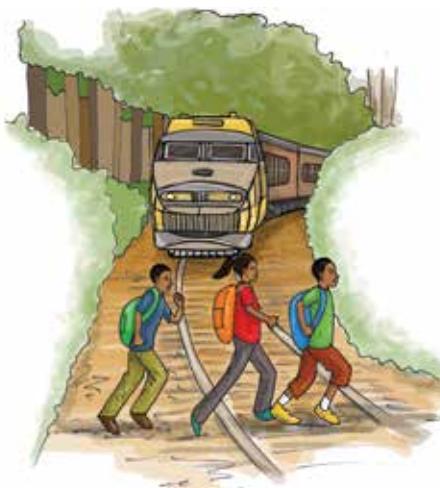
"Polokego ya bohle" E ra gore bohle ba na le tokelo ya go bolokega mafelong ao a buletšwego bohle, bjalo ka, ditimeleng, dithekising le mabopong.

A re boleleng

Lebeleta diswantšho gomme o bolele le mogwera wa gago ka ga tšona

Bolela le mogwera wa gago mabapi le gore ke ka lebaka la eng go le kotsi go raloka mo mafelong ao a sa bolokegago.

Letšatšikgwedi:

A re ngwaleng

Ngwana yo a lego ka go la go ja mo seswantšhong se sengwe le se sengwe o swanetše go kgetha. Ba thuše ka go ngwala ka gare ga dipudula tša bona tša polelo.

A re ye, monna! Lata kgwele! O reng o tšhoga?

Aowa, ga ke a swanelo. Nka

A re ye monna! Enwa gatee! E kwagalala e lokile. O tšhaba eng?

Aowa, ga ke a swanelo, nka

A re boleleng

Bolelang ka phapošing ka ga dipotšišo tše:

- Ke dilo mang tše di lego kotsi tše di ka hwetšagalago mo thotobolong ya ditšhila?
- Ke ka lebaka la eng bana ba rata go raloka ka leropeng la ntlo ya kgale?
- Ke maphelo a bomang ao a lego kotsing ge bana ba bapala mo tseleng ye e nago le dinamelwa tše dintši?
- Ke dika dife tše di re sebotšago kgahlanong le go bapala seporong sa setimela?
- Ke dikotsi dife tše di amanago le diela tše bjalo ka parafene?

A re ngwaleng

Kgetha seswantšho se tee mo letlakaleng la 2 gomme o ngwale dikarabo tša dipotšišo tše.

- Seswantšho se go botša eng?

- Na o tla tseba bjang gore ga se gwa bolokega go bapala fao?

Mafelo a kotsi ao go ralokelwago go ona

A re ngwaleng

Lebelela diswantšho.

Bjale kgetha ye nngwe ya ditlhalošo tše, o e ngwale ka tlase ga seswantšho:

Parafene e ka thunya ya baka kgabo e le ka seatleng sa motho.

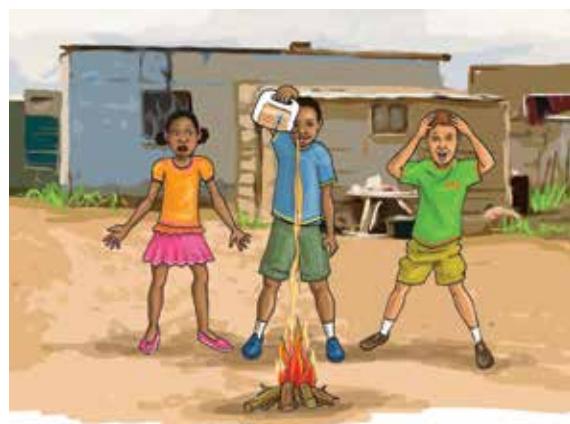
Bana ba ka hlokagala ka lebaka la go nwa mpholo.

Bana ba ka hlokagala ka gore ga ba kgone go hema moya.

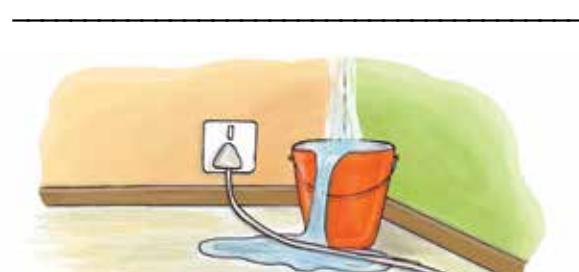
Ngwana a ka hwetša šoko ya mohlagase.

O se ke wa šomiša mohlagase kgauswi le meetse.

Meetse ao a belago le mušimeetse di ka fiša ngwana.

Tlhalošo: _____

Tlhalošo: _____

Tlhalošo: _____

Tlhalošo: _____

Tlhalošo: _____

Tlhalošo: _____

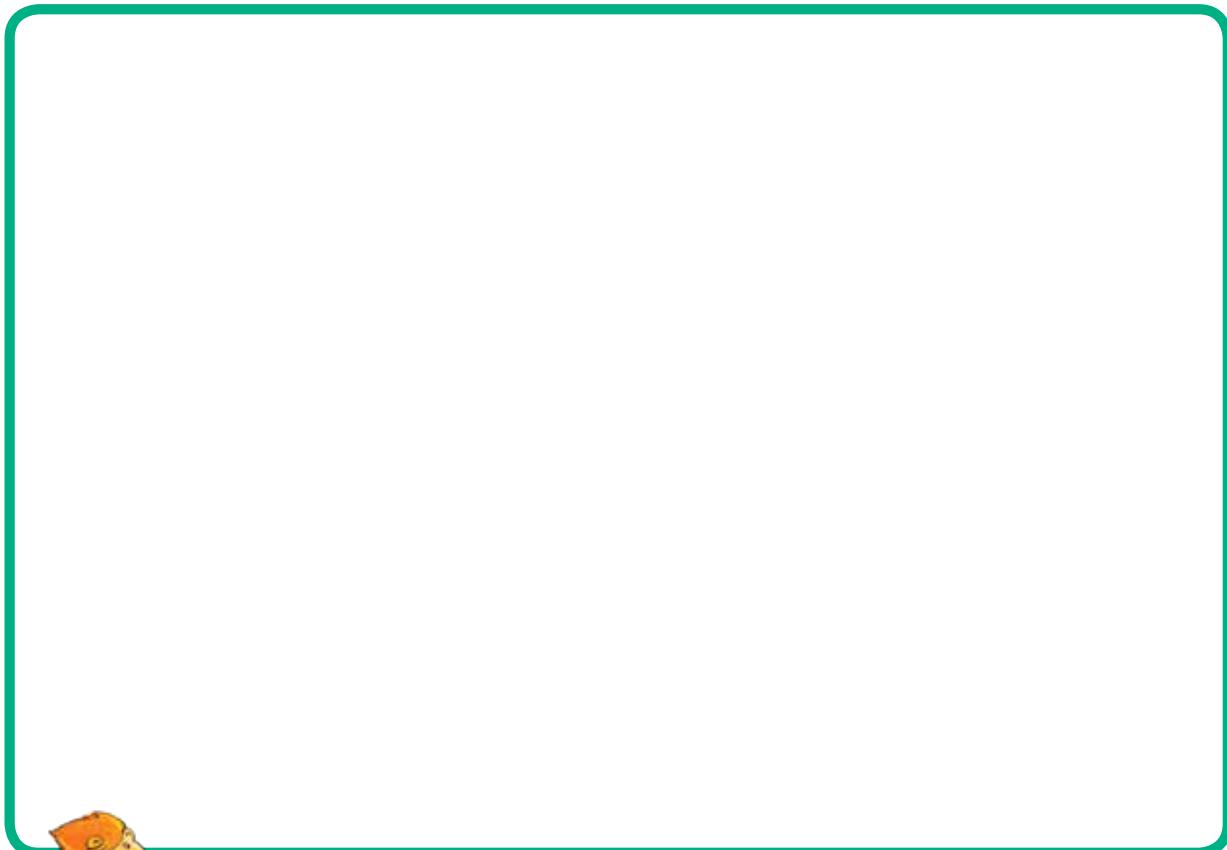

Letšatsikgwedi:

A re direng

Thala seswanšho sa gago le bagwera ba gago le bapala ka polokego phakeng. Le tla bapala kae? Mohlala: gopola ka go bapala mo moswinking. Sa mathomo šomiša phensele o thale mollwane wa sethalwa sa gago. Se khalare ka go šomiša dikrayone.

A re itšidulleng

Ikotlolle: Šikinya ditho tše di fapanego tša mmele wa gago ka nako e tee. Mohlala: Dira mešikinyego ya go kgokologa, ka nako e tee le manakaila le letheka, goba magetla a gago le dikokoilane tša gago.

Tiragalo ye bohlokwa: Go se itshwareletše

- Sepela ka menwana ya maoto, ka morago o sepele ka direthe.
- Abula ka diatla le ka matolo.
- Sepelela pele le morago godimo ga thapo ye e lego fase, gore o se tšwe tseleng. Leka go dira bjalo o pontše.
- Ema ka diatla, maoto a le godimo, ka morago o eme ka hlogo, ka thušo ya diatla, ka morago o itahlele fase.

Khutša o fole: Otlolla maoto le matsogo ka go iketla. Ge go kgonega dira bjalo ka morethetho wa mmino wa go iketla, wa go fola.

Morutši:

Saena:

Letšatsikgwedi:

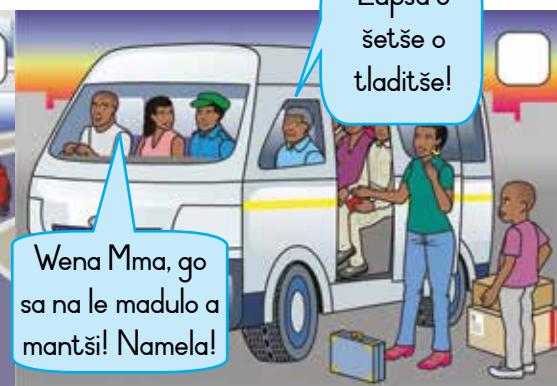
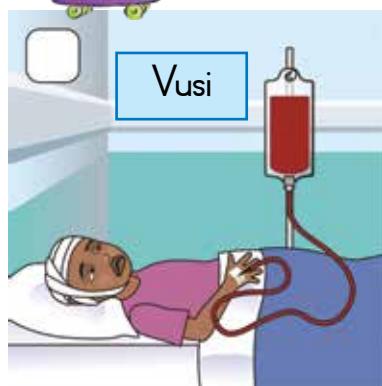
35

Kotara ya 3 - Beke ya 2

Go šomiša dithekisi le ditimela ka polokego

Nomora diswantšho mabapi le seo se diragaletšego Goro, go laetša tatelano ya maleba.

Lebelela diswantšho tše di lego mabapi le Goro gape gomme o bolele le mogwera wa gago ka ga tšona.

- E be e le phošo ya mang ye e bakilego kotsi?
- Goro le mmagwe ba ka be ba dirile eng?

Lebelela diswantšho tše di latelago, gomme o bolele le mogwera wa gago ka tšona. Na batho ba ba dira eng seo se sego sa loka?

Letšatšikgwedi:

Maswao ao a re lemošago kotsi

A re baleng

Maswao a tsela le a seporong, a diretšwe polokego ya rena.

Maswao a mangwe a thuša go re šireletša.

Maswao a temošo mo tseleng ka mehla a ba le mothaladi wo mohubedu go a dikologa.

Dika tše dingwe di re botša gore re itshware bjang gare ga sephethepheth (therafiki) goba di re fe tshedimošo.

A re direng

Go lahla dilo ka mafastere mola setimela se sepela, go ka gobatša batho goba diphoofolo. Thala sekā sa go botša batho gore ba se lahle dilo ka mafastere a setimela.

A re direng

Sega maswao a tsela ao a lego mafelelong a letlakala le, gomme o a mamaretše dikgobeng tša maleba.

Morutši:
Saena:
Letšatšikgwedi:

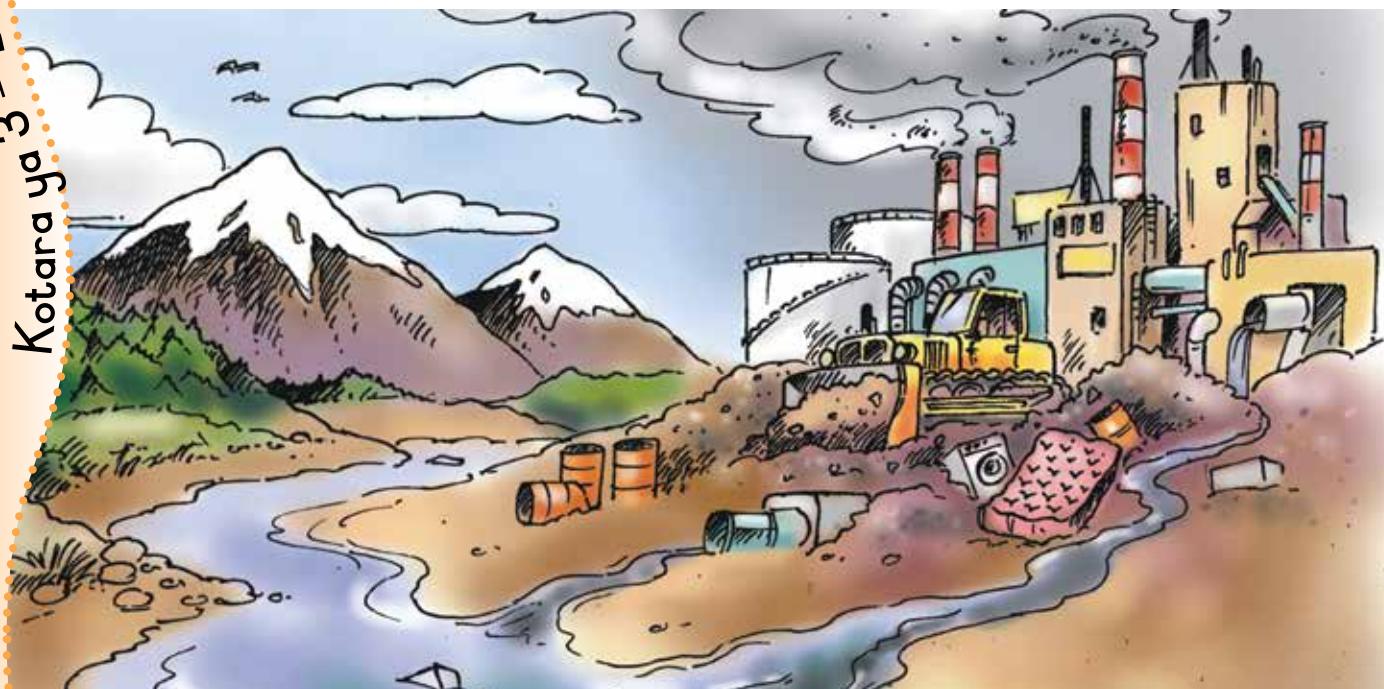
36

Tšhilafatšo: Ke eng?

Beke ya 3

Lebelela seswantšho gomme o bolele le mogwera wa gago ka ga sona. Na go na le selo mo seswantšhong, seo o kilego wa se bona peleng? Ke dilo dife mo seswantšhong tšeou di bonagalago di phošagetše goba e le tše mpe? Ke ka lebaka la eng di bonagala di phošagetše?

Tšhilafatšo ke eng?

Tšhilafatšo yeo re e hlolago ga se ya re lokela, le gona, ga se ya lokela diphoofolo le dibjalo. Re a lwala, le dilo di emiša go gola, e bile di ka hwa. Gape tšhilafatšo e dira gore tikologo ya rena e befe kudu.

Phefo, meetse, moyá le letšatši, tšohle di thuša go hlwekiša tšhilafatšo. Eupša ge go na le tšhilafatšo ye ntši kudu, lefase le ka se sa kgona go itlhwekiša.

Letšatsikgwedi:

A re direng

Morutiši o tla fa sehlopha se sengwe le se sengwe mošomo wo o itšego. Šomang ka dihlopha tša ba bahlano sehlopha.

Mo go sehlopha se sengwe le se sengwe, maloko a mane a swanetše go hwetša mehlala ya tšhilafatšo mabaleng a sekolo. Leloko la bohlano e tla ba mongwaledi. Morutiši o tla mofa lenaneo leo a tlogo swaya (✓) ntlha ye nngwe le ye nngwe yeo sehlopha se e hweditšego mabapi le tšhilafatšo. Ge le feditše mošongwana wo, morutiši o tla dira khutšofatšo ya seo le se hweditšego. Na mapatlelo a sekolo sa lena a hlwekile?

A re ngwaleng

Ngwala dilo tše 5 tše e lego ditšhila tše o di hweditšego mabaleng a sekolo.

Gopola go hlapa
diatla tša gago
ge o feditše.

1.

2.

3.

4.

5.

Dira leswao (✓) kgauswi le dilo tše e lego ditšhila go tšwa go lenaneo le, tše di ka šomišwago gape. Dira leswao le (✗) kgauswi le dilo tše di lego ditšhila, tše di ka bago kotsi go diphoofolo.

A re boleleng

Ipopeng dihlopha tša batho ba 7 sehlopha.

O tlile go kgatha tema, go emela dilo tše di fapanego, tše bjalo ka: lefase, meetse, mobu, moyo, sebjalo, phoofolo le motho. Bakgathatema ba mathomo ba tshela ba swanetše go botša motho gore tšhilafatšo e dirang go yena. Motho o swanetše go araba yo mongwe le yo mongwe wa bakgathatema. Mmogo le swanetše go tše a sephetho mabapi le gore go swanetše go dirwe eng ka mathata a. Ge o itshepha mabapi le tema yeo o e kgathago, o ka e botša bamphato.

Morutiši:
Saena:

Letšatsikgwedi:

Mehuta ye e fapanego ya tšhilafatšo

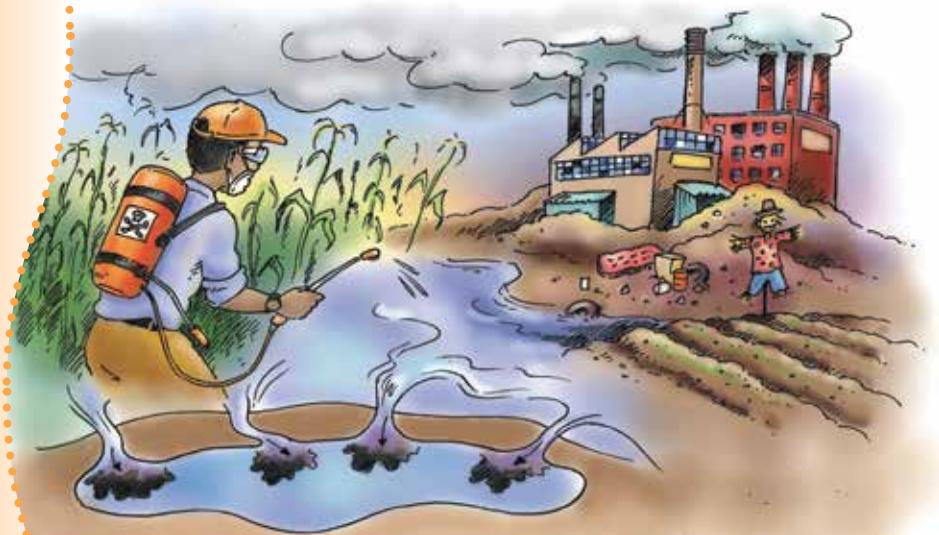
Tšhilafatšo ya moyā

Ge re tšhilafatša moyā, re o tšhela mpholo. Re tšhilafatša moyā ka go tšhuma malahla a mantši, tisele, phetrole, gase le dikgong. Muši wo o tšwago go dilo tše, o na le gase ye e sego ya lokela bophelo, yeo e yago lefaufaung.

Moya gape o tšhilafatšwa ke lerole, mohlaba, molora, muši le modula. Mehlare e thuša go tloša gase yeo e lego kotsi mo moyeng gomme ya tliša moyā wo o fago bophelo. Ge re rema mehlare ye mentši, gase ye e lego kotsi e fela e le gona mo moyeng, gomme, oksitšene ye e bago mo moyeng ga se ye e lekanego. Re swanetše go hema moyā wo o hlwekilego gore re dule re phetše gabotse. Go hema moyā wo o lego kotsi go re tsenya malwetši a megolo le maswafo. Go na le mafelo mo lefaseng moo batho ba swanetšego ke go khupetša melomo le dinko, ge ba tšwela ka ntle, ka gore moyā o tšhilafetše kudu: ga se ba swanelo go o hema. Esiti ye ntši mo moyeng ye e tšwago difemeng e ka hlola go sarasara ga diesiti tše di bolayago dimela le go senya meago.

Dinamelwa, dintasteri le dibešwa tša go swana le parafene ka dintlong ke methopo ye megolo ya tšhilafatšo ya moyā Motse-Kapa.

Letšatšikqwedi:

Tšhilafatšo ya mobu

Tšhilafatšo ya mobu e diragala ge go na le dikhemikhale tše kotsi mo mobung. Tšhilafatšo ya mobu e ka hlolwa ke ditšila tše di tšwago difemeng le mebaeneng. Ditšila tše di tšwago magaeng a rena, dikolong, maokelong le diofising; di epelwa ka mobung ge go thibja melete. Ditšila tše di tšhilafatša mobu. Tšhilafatšo ya mobu e ka tšhela mpholo ka meetseng, ao ona a tšhelago mpholo dijong tše di jewago ke diphoofolo le batho.

Tšhilafatšo ya meetse

Tšhilafatšo ya meetse e tšhela mpholo go meetse a ka fase ga mobu le meetse a mo godimo ka dinokeng, matsheng le matamong. Se se diragala ge feme e pompela meetse a yona a tšhila ka go noka ya meetse ao a hlwekilego. Gape, e diragala ge kelelatšila go tšwa dintlwaneng e elela ka matsheng goba ge meetse a nwelela a etšwa momekoting ye e khupeditšwego ka ditšila, a fihla go meetse a ka fase ga mobu. Meetse a a tšhilafetšego a ka lwatša batho kudu a ba a bolaya dihlapi le diphoofolo tše dingwe. Dibjalo tše di lego kgauswi le meetse ao le tšona di ka hwa.

Tšhilafatšo ka lešata

Tšhilafatšo ka lešata e hlolwa ke dinamelwa tše kgolo tše bjalo ka dilori, dihutara tša difatanaga le dithekisi, metšhene ya difemeng, mašata a diletšo tša mmino, le mašata a didirišwa tša go aga le go dira ditsela. Mašata a mantši kudu a ka dira gore o se hlwe o ekwa gabotse.

Morutši:
Saena:
Letšatšikqwedi:

Dikotsi tša tšilafatšo

Lebelela diswantšho gomme o bolele le mogwera wa gago ka ga tšona

Na batho ba le diphofolo tše di be di tlile go reng ka ga tšilafatšo?
Feleletša lefoko sebuduleng se sengwe le se sengwe mo tlase.
Gape, sekamisa hulahupu, go dira gore go be bothata gore e
huhumelwe. "Tšilafatšo ga se ya ntokela ka gobane..."

A re itšidulleng

Bjale nyaka hulahupu gomme o bapale ka yona.

Wena le mogwera wa gago le swanetše go šielana ka go sepela go putla
ka gare ga hulahupu. La mathomo ka maoto, ka morago ka diatla. Bjale
emišetša hulahupu godimo ge mogwera wa gago a abula gore a tšwelele
ka kua. Šielanang go dira se.

Letšatšikgwedi:

Tše dingwe gape ka ga tšhilafatšo

A re direng

Pelenyana o lebeletše tšhilafatšo lebaleng la sekolo sa lena. Gre o se wa topa ditšhila ka nako yeo, dira bjalo gona bjale. Morutiši o tla go fa mekotlana le ditlelafo tša diplastiki, go šireletša diatla tša gago.

Šomiša dibopego tša geometri gomme o hlame morumo wa phoustara ya gago.

Boledišana le mogwera wa gago ka ga métheo ya go hlama phoustara ya gago:

- pharologanyo
- tekanyetšo
- tekanelo

A re boleleng

Dilo tše re di dirago le ka mokgwa wo re di dirago ka gona go fetoga go ya le dinako. Lebelela diswantšho tše.

A re baleng

Kgale ba be ba dula kgauswi le dilo tšeob a bego ba di šomiša, mohlala: dijo le meetse. Lehono re nyaka tšona dilo tšeob, eupša ka lebaka la theknolotši, dijo, meetse le mohlagase, re di hwetša gabonolo.

Bolela le mogwera wa gago ka ga tšeob di fetogilego. Gopola ka ga mehuta ya mešomo yeo batho ba ba lego seswantšhong sa mathomo ba bego ba e dira, moo ba bego ba šoma, Na o nagana gore ba be ba dula bokgole bjo bokaakang le fao ba bego ba šoma gona?

Bjale, lebelela seswantšho se se lego go la nngele gomme o bolele ka dilo tšeob di swanago le tšeob. O nagana gore ba be ba eja dijo tšeob mohuta mang? Ba be ba eya bjang mošomong?

Letšatšikgwedi:

A re ngwaleng

Lenaneo la mothalonako leo o tlago go šoma o lebeletše lona, šele, gomme o tla ithuta le go feta ka ga ka fao batho ba bego ba phela kgale. Ngwala letšatšikgwedi la matswalo a gago le leina la gago mo go mothalonako.

Mengwaga ye
40 000 Masane

Mengwaga ye
milione ye
15 000 lefase la
hlolwa.

Mengwaga ye milione
ye 2.5 Dibopiwa tša
mathomo tše di
thomago go swana le
batho.

Mengwaga ye 100 000
Batho ba mathomo.

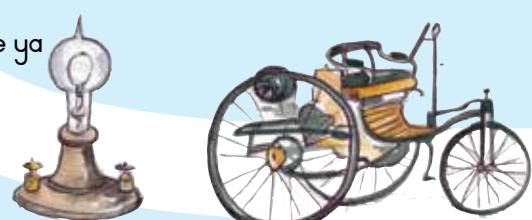
Mengwaga ye
2015 ye e fetilego:
Mathomo a Mehla
ye e Tlwailegilego

Ka 1876
founu ya sebjale ya
hlolwa

Ka 1879
Ka 1879 mabone a
mohlagase a hlolwa

Ka 1885
Sefatanaga sa mathomo
sa sebjale.

Ka 1903
sefofane sa mathomo

Ka 1895
seyalemoya sa
mathomo

20____
Letšatsši la
matswalo a gago

Nelson Mandela o
ba mopresidente wa
rena

Ka 1975
mathomo a
khomphutha

Ka 1973
selefonue ya
mathomo

Ka 1969
motho wa mathomo
ngwedding

Morutši:
Saena:
Letšatšikgwedi:

Ka fao batho ba bego ba phela kgale

A re ngwaleng

Bjale ngwala maina le matšatšikgwedi a matswalo a batswadi ba gago le a borakgoloago mo go mohlare wo wa balapa.

Morutiši wa gago o tla go kgopela gore o bolele le ba leloko ba bagolo goba o laletše maloko a setšhaba a magolo gore a etele phapoši ya gago. O ka nyaka go ba botšisa dipotšiso tša mohuta mang ka ga maphele a bona?

Leina la rakgolo:

Letšatšikgwedi la matswalo:

Leina la tate:

Letšatšikgwedi la matswalo:

Leina la rakgolo:

Letšatšikgwedi la matswalo:

Leina la makgolo:

Letšatšikgwedi la matswalo:

Leina la mme:

Letšatšikgwedi la matswalo:

Leina la makgolo:

Letšatšikgwedi la matswalo:

Leina la ka:

Letšatšikgwedi la matswalo:

Botšisa batswadi ba gago dipotšiso tše 5 ka ga bagologolo ba gago. Šomiša mantšu a go botšisa dipotšiso: **kae, neng, eng, ka lebaka la eng le bjang**.

Letšatšikgwedi:

A re baleng

Barutwana ba sekolo torotswaneng ya Graaf-Reinet go la Karoo, ba laleditše Morena Johannes Maart go tla go bolela le bona. Kanegelo ya gagwe še:

Ke belegwe ka la 7 Phupu 1922 polaseng ya Karoo yeo e bitšwago Gannalaagte. Tate e be e le mošomi mo polaseng gomme, Mme o be a šoma ka ntlong ya gona moo polaseng. Nama yeo re bego re e apea mafelelong a beke, re be re e hwetša go rapolasa.

Re be re se na mekgwa ya maleba ya go dira gore e dule e tonya. Ka fao, re be re fetša dibeke re sa je nama. Makga a mmalwa re be re na le nama yeo re bego re e toka megwapa ge rapolasa a thuntše tshepe goba phala.

Gantši re be re eja lehea bjalo ka bupi, goba bjalo ka setampa sa go hlakana le dinawa 'umnqusho'. Ka dinako tše dingwe tate o be a hwetša folouru ya makgwakgwa yeo e tšwago tšhilong ya Jansenville. Ka kgotlelelo ye kgolo, mme o be a paka borotho ka pitša ye kgolo, godimo ga mollo wa malahla, ka gore re be re se na setofo. Goba, o be a dira bommamoratwa ba ka: dipaphatha goba dipanekuku. Tšona re be re di ja ka sirapo ya ditorofoeye. Malekere a ren a e be e le motu wo o tšwago dihlareng tša meetlwa tša go swana le mooka.

Ge morutši wa lena a sa kgone go laletša motho yo mongwe gore a tle a bolele le lena ka phaposhing, gona le ka bolela ka ga kanegelo ya Mna Johannes Maart.

Go be go le bose go ba ngwana nakong tšeо?

A re ngwaleng

Lebelela selo se sengwe le se sengwe mo diswantshong gomme o bolele gore na ke sa sebjale goba sa kgale. Ngwala "bjale" goba "kgale" ka tlase ga seswantsho se sengwe le se sengwe. Ka morago o khalare lepokising la "Kgale" seswantshong se o naganago gore se laetsha selo seo se kgahlišago kudu sa dilo tsha kgale. Šomiša mmala wa gago wa mmamoratwa.

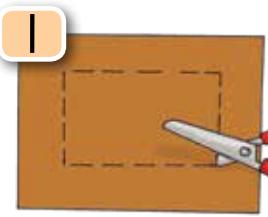
Dira foreimi ya seswantsho.

O swanelo go ba le:

- Matlakala a mabedi a papetla ya pampiri ya mebala
- Pente ya meetse ye koto, ka mebala ya go fapania.
- Didirišwa tsha go fapania tsha go šomiswa gape go dira dipaterone; mohlala: toloki ye e se nago garane, poropo, lefofa le dikhurumelo tsha go fapania tsha mabotlelo goba dithopo.

Temošo go morutiši:

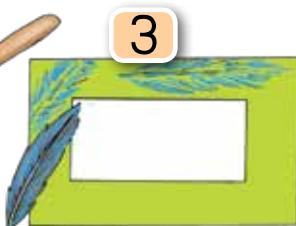
Go na le mekgwa ye mentši yeo ka yona re ka bolokago dilo tše boholokwa tsha kgale. Wo mongwe ke go foreimela diswantsho tsha kgale.

1. Seg a sekwere goba khutlonnethwi mo khatepokising, gore e be freime ya seswantsho.

2. Penta bokatlase bja selo seo o nyakago go se šomiša go dira patrona.

3. Kgabiša freime ya gago ka go gatelela lehlakore la selo seo se pentilwego, godimo ga khatepokisi.

4. Ge foreimi e omile, tsenya seswantsho sa kokoago goba sa tatemogoloago gomme o se fe mmago goba tatago bjalo ka mpho.

Letšatsikgwedi:

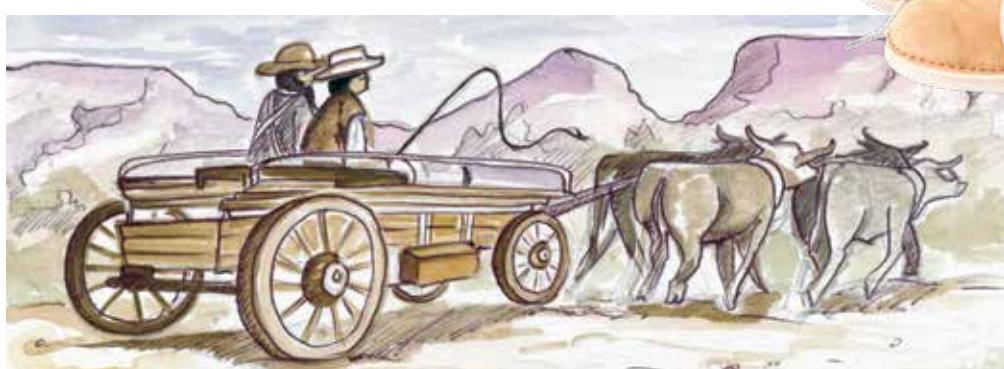
A re baleng

Mna Maart o ile a etela sekolo letšatsi la bobedi.
O tšwetše pele ka kanegelo ya gagwe.

Re be re sa ke re kgona go bona batho ba bangwe ba bantsi.
Tate le Mme ba be ba šoma kudu le gona diiri tše telele.
Ka maLamorena re be re etela bagwera ba rena dipolaseng
tše dingwe. Ka nako re be re eya ka koloi ya dipholo. Re be rata
go eta ka gore re be re kgona go bapala le bagwera ba rena. Re
be re rata go bapala ka marapo, letsopa, dipeu tša diphotlwa go tšwa
mehlareng ya meetlwa, le matlapa letamong le legolo goba ka nokeng.
Kgaetšedi ya ka le bagwera ba gagwe ba be ba rata go bopa mempopo ya
letsopa.

Ke bile le para ya ka ya mathomo ya dieta ge ke na le mengwaga ye 12.
Tate o be a di dirile ka mokgopa wa kgomo wo o šogilwego. Go be go kgahliša
ka ge ke be ke sa hlwe ke tlile go itlhomola meetlwa maotong a ka goba go
opelwa ke "menwana ya aese" ka lebaka la lehlwa mesong ya marega.

A re boleleng

Bolela le mogwera wa gago ka ga ge eba bana ba be ba ipshina kgale

Na kgale go be go le kaone go
ba ngwana ge go bapetšwa le
bjale? Efa lebaka. Gopola ka
ditlabelo goba didirišwa tše re
nago le tšona lehono, tše re
kgontšhago go dira dilo ka lebelo
le gona bokaone.

A re itšhidulleng

Ithute go dira tše di latelago, o le noši, goba ka bobedi ka bobedi.

- Go ema ka diatla
- Go ema ka hlogo
- Go pshikologela pele le morago
- Go sepelela ka mathoko ka diatla, ka go phakiša

Morutši:
Saena:
Letšatsikgwedi:

42

Ditlabakelo le didirišwa

Kotara ya 3 – Beke ya 6

A re direng

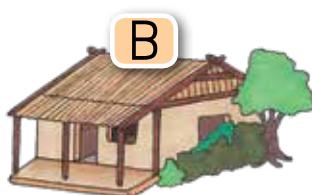
Lebelela diswantšho tše tša ditlabakelo ka go la nngele tše di bego di šomišwa kgale. Thala diswantšho tša ditlabakelo goba sega diswantšho tše di šomišwago matšatši a lehono ka go lepokisana le le lego ka go la go ja.

A re boleleng

Ntlo ya mengwago ye e ka
bago 300 ya go fet.a.

Ntlo ya mengwago ye e ka
bago 200 ya go fet.a.

Ntlo e agilwe mengwaga
150 ya go fet.a.

Ntlo ya sebjale

Dintlo di fetogile bjang ge mengwaga e dutše e eya?

Ke ka lebaka la eng di fetogile?

Go be go šomišwa didirišwa tša mohuta mang go aga dintlo tše?

O tla hwetša dilo tša mohuta mang ka go ntlo ya D tše di bego di se gona ka go ntlo ya A?

Letšatsikgwedi:

A re direng

O lemagile ka fao dintlo tše di fetogilego di bilego di tšweletše pele ge mengwaga e dutše e eya. Mono Afrika-Borwa dintlo tše dingwe di kgabišitše gabotse, go swana le dintlo tša Matebele. Ba tsebega kudu ka maboto a bona a mebala ya go laetša go kgona go ithomela makwala/makgolo. Dira se ekego ke wena leloko la morafe wa Matebele le gore o rwele boikarabelo bja go kgabiša maboto a ntlo ya geno.

O swanetše go ba le:

- Pampiri ya mebala
- Omfolopo ye tšhwewu
- Sekero
- Dikrayone
- Semamaretši

1. Segalabati le mafastere mo omfolopong bjale ka ge go laetšwa mo mohlaleng.

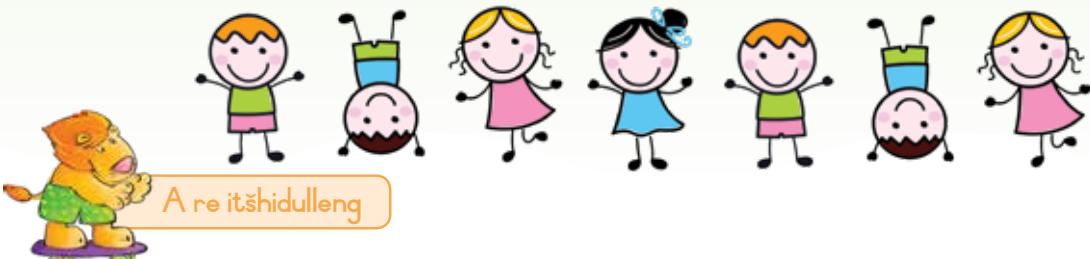
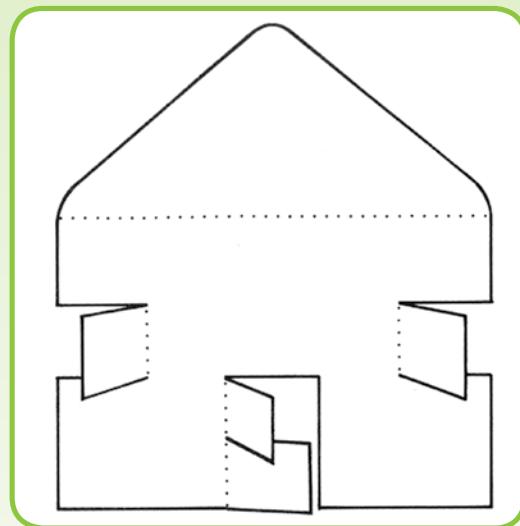
2. Phutholla setswalelo sa omfolopo go dira tlhaka

3. Bjale šomiša dipatrone tše di fapanego, dibopego le methalo gammogo le mebala ya go taga go kgabiša ntlo ya gago ya omfolopo.

4. Kgopela morutiši wa gago gore a go hlalošetše gore ke ka lebaka la eng go le bohllokwa go šomiša dibopego tša geometri.

5. Mamaretša ntlo ya gago godimo ga papetla ye e khalarilwego.

6. Šomiša diswantšho tše o di hwetšago ka dikgatishobakeng go kgabiša tikologo.

A re itšhidulleng

- Dira tše e kego o saga dikota tša go aga ntlo. Kgorometša o be o goge ka letsogo la gago la mmagoja, gomme o fetolele go letsogo la nnele.
- Ema kgauswi ga molekane wa gago. Kgwaetša letsogo la gago la mmagoja ka go la nnele. Dira tše ekego wena le molekane wa gago le kuka mokotla wo boima wa mabele, ka go sekamela go la nnele. Ka morago sekamela go lehlakore le lengwe.
- Dira tše ekego ke wena mohlare. Emisa letsogo le tee godimo ga hlogo ya gago. Emisa letswele la gago gomme o dire se ekego ke seripa sa borekhu kutung ya mohlare. Mogwera wa gago o swanetše go leka go ngwatha borekhu bjoo mo mohlareng mola wena o bo gateletše gore bo se tloge.
- Dira tše e kego o nametše paesekela. Robala ka mokokotlo ka thoko yela ga molekane wa gago. Koba matolo a gago gomme o bee maoto a gago kgahliong le maoto a molekane wa gago. Thoma go reila paesekela ka maoto a gago.

Tshedimošo gape, gore di be di dirwa bjang

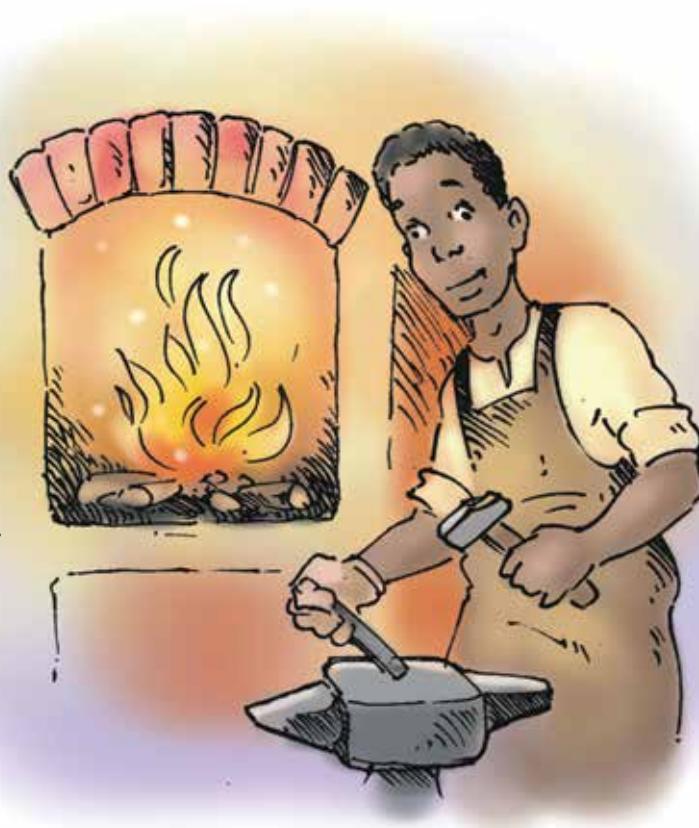

A re baleng

Le ke letšatši la boraro Mna Maart a etetše sokolo sa rena. O be a na le dilo tše dintši tše a tlogo re botša tšona:

Re be re na le onto mo polaseng. Re be re e šomiša go dira ditlabakelo le go di lokiša ge di robegile. Gape re dira dieta tša dipere tša tshipi le maotwana a koloi.

Ge ke be ke na le mengwaga ye lesome, go ile gwa ba le komelelo ye kgolo. Re be re na le dijo tše di lekanego. Re be re thaba ge dipula di ena.

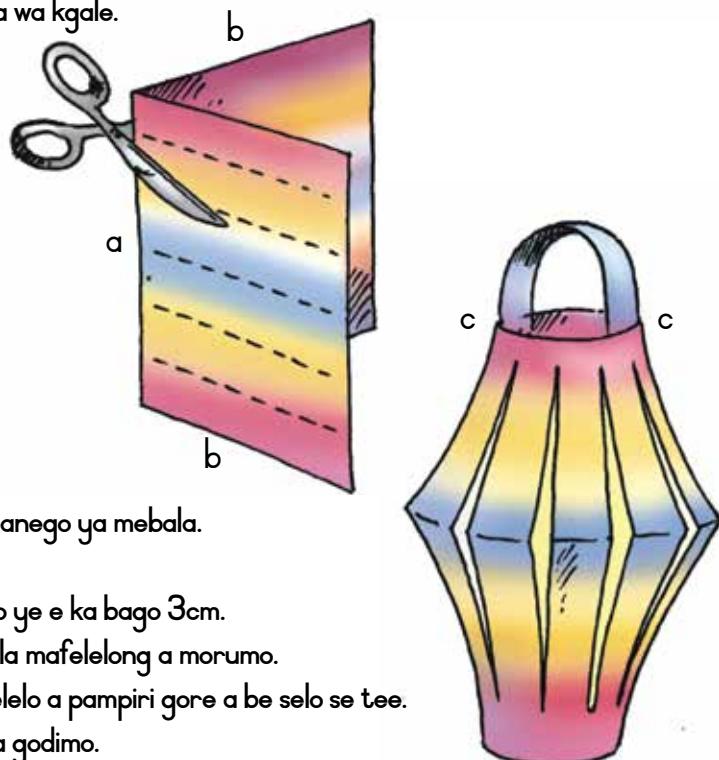
Dira lebone la lanterene la mohuta wa kgale.

A re direng

O swanetše go ba le:

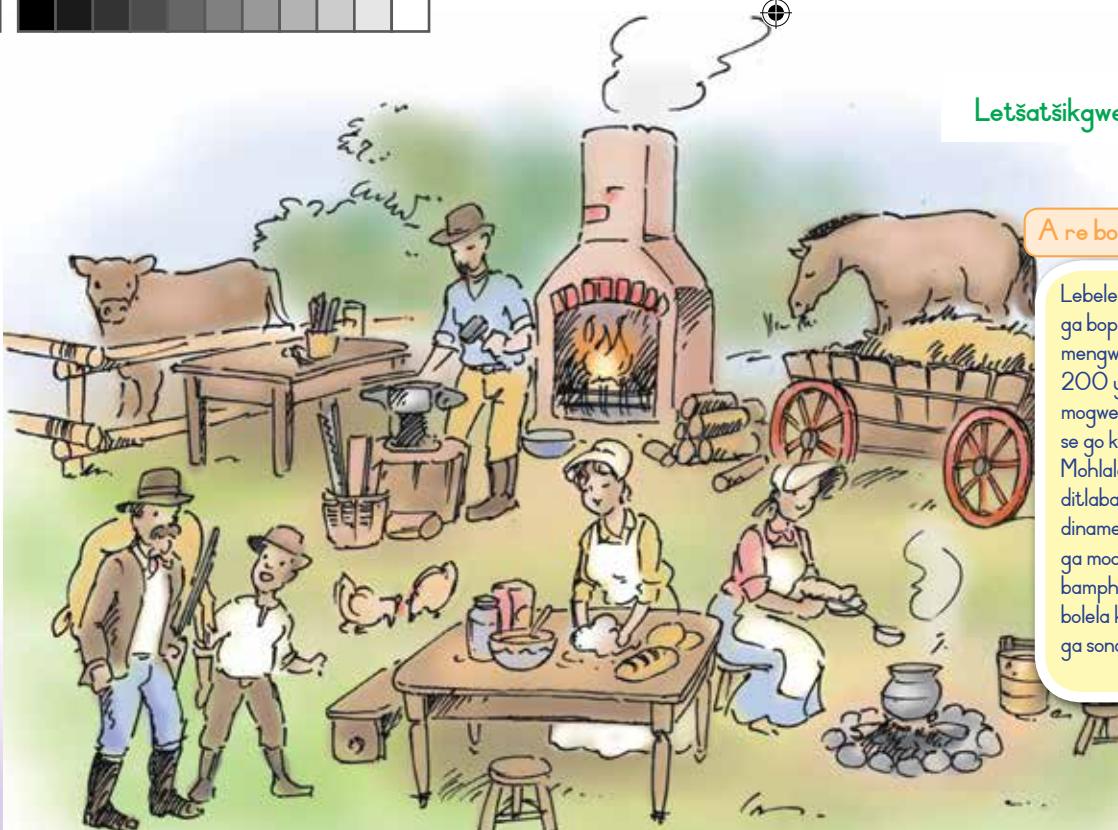
- Phaphathi ya sekwere ya pampiri ye tšhweu
- Pente ya meetse ka mebala ya ga fapania.
- Poraše ya go penta
- Rula, phensele, sekero
- Semamaretši

1. Kgabiša pampiri ya gago ka mehuta ye a fapanego ya mebala.
2. Mena pampiri ka bogare.
3. Thala methalo godimo ga pampiri, katologano ye e ka bago 3cm.
4. Setha go latela methalo, eupša e sego go fihla mafelelong a morumo.
5. Phutholla pampiri gomme o mamaretše mefelelo a pampiri gore a be selo se tee.
6. Šomiša moseto wa pampiri, o dire mokgoko ka godimo.

Letšatsikgwedi:

A re boleleng

Lebelela seswantšho se ka
ga bophelo bja polaseng
mengwaga ye e ka bago ye
200 ya go feta. Bolela le
mogwera wa gago ka ga seo
se go kgahlago.
Mohlala: lebelela diaparo,
ditlabakelo le mekgwa ya
dinamelwa. Ka morago
ga moo, botša morutiši le
bamphato ka seo le bego le
bolela ka
ga sona.

A re ngwaleng

Nyalanya mothopo wo mongwe le wo mongwe wa lesedi le seswantšho sa maleba. Gape, ngwala leina la mothopo wo mongwe le wo mongwe wa lesedi ka tlase ga seswantšho. Kgetha go mantšu a:

1 thotšhe

2 tleloupu

3 kereše

4 lebone

Go lefela dilo

A re ngwaleng

Na batho ba be ba lefela bjang dilo tšeо ba bego ba di nyaka? Šomiša le tee la mantšu a go feleletša kanegelo ka ga tšelete ka fase. Re go file ditlhaka tša mathomo tša mantšu, gore di go thuše.

dikhoine

gauta

kgwebo ka go fana

matlalo a

lefela

motšoko

ja

le diphetra

tšelete ya pampiri

Kgalekgale batho ba be ba sa šomiše dik _____ le
 tsh _____ go lef _____ dilo. Matšatšing ao ba be ba sa
 šomiše ga _____ bjale ka mokgwa wa go ananya diphahlo. Ge batho ba
 be ba na le mot _____, wo montši eupša ba se na dijo tše di lekanego
 go kaj _____, ba be ba swanetše go hwetša motho yo a bego a ka
 ba fa dijo, yena a tsea motšoko. Dilo tše bjalo ka dip _____, letswai,
 matl _____, dikgomo le motsoko, di be di ananywa. Ka morago batho ba
 ile ba thoma go šomiša g _____ go lefela diphahlo. Batho ba be ba dira
 kgw _____ dithoto.

A re itšidulleng

- Bea dihulahupu mo lebatong goba o thale didiko mo santeng.
- Ge morutiši a re taboga, tabogela ka gare ga sediko ka maoto a mabedi.
- Ge morutiši a re taboga, taboga o tšwe ka go sediko ka leoto le tee.
- Bapala tsheretshere.
- Šomiša seripana sa tshoko go thala didiko le disekwere mo fase.

Letšatsikgwedi:

A re baleng

Wo ke mokgwa wo Mna Maart a feditšego kanegelo ya gagwe letšatsing la gagwe la mafelelo la go etela barutwana.

Bjale ka ge ke tšere phenšene ke phela bophelo bja go iketla mo toropong ya Graaff-Reinet. Ke kgona go nagana tša morago tša bophelo bjo boima eupša bjo bobotse. Ke lebala dinako tše bothata.

Dilo tše dintši di fetogile – go na le mohlagase wa Eskom. Yo mongwe le yo mongwe o na le sellathekeng. Ntlo yela ya mo polaseng e agilwe leswa gomme bjale e swana le ntlo setoropo.

Eupša dilo tše dintši tšona di sa no swana. Dinku di sa lebelega le go lla go swana, gomme mathapama a mangwe le a mangwe mošomi o sa rwala maswi a mafsa go tloga mo go gamelwago go ya khitšing.

Diphukubje le dikharakhale
di sa bolaya dinku.

A re boleleng

Bolelang le bamphato ka ga dilo tšeо
le naganago gore di fetogile mola la
belegwago.

Bjale bolelang ka ga dilo tšeо le
naganago gore di sa no swana le tša
mengwaga ye mentši ye e fetilego.

Ponagalo ya lefase go tšwa lefaufaung

Kotara ya 3 – Bekē ya 8

A re baleng

Lefase ke kgokolo ye kgolo yeo re dulago go yona. Dilo tšohle tše di dikologago lefase re di bitša sekgoba, goba legohle. Ke fela mo nakong ya mengwaga ye 50 ya go feta moo re ilego ra kgonago go lebelela lefase go tšwa lefaufaung. Lebelela seswantšho sa lefase ka go la mmagoja. O kgonago go bona naga, lewatle le maru. Bolela le mogwera wa gago ka ga gore ke dikarolo dife tša seswantšho tše di laetšago naga, ke dife tše di laetšago lewatle le gore ke dife tše di laetšago maru.

Ponagalo ye botse ya lefase, ntlo yešo, go tšwa godimo lefaufaung

A re direng

Mo mmepeng, latela mellwane ya dikarolo tše o kgonago go di bona mo seswantšhong. Šomiša dikrayone tša mebala ya go fapano mo dikarolong tša go fapano.

Mo mmepeng latiša mellwane ya dikarolo tše o kgonago go di bona mo seswantšhong.

A re baleng

Lefase le dikologilwe ke llaga ya moy. Se re se bitša lefaufau. Na o kgonago go bona lefaufau mo seswantšhong?

Letšatšikgwedi:

Diplanete le tše dingwe tša Setšatši

A re baleng

Lafaufau la lefase ke llaga yeo e dikologago lefase ya bokoto bja dikelometara tše 120. Ge o sepela go feta dikelometara tše 120 go tloga go bokagodimo bja lefase o mo go sebaka sa ka ntle ga lefaufau. Mo ke mo re hwetšago baagišani ba lefase: diplanete tše dingwe le dinaledi.

A re boləleng

Ka ntle ga lefaufau ga go na nako ya mosegare – ke nako ya bošego fela. Bolela le mogwera wa gago mabapi le gore ke ka lebaka la eng go le bjalo.

A re baleng

Baagišani ba rena ba kgauswikgauswi ka moka ba wela ka mo go setšatši.

Letšatši: Kgwele ya gase ye e fišago kudukudu. Kua botengteng bja lona letšatši le fiša kudu moo digase di tologago tša kopana. Ke go tologa mo goba tsela ya go kopana yeo e re fago lesedi, phišo le maatla mo lefaseng. Letšatši le lona ke naledi. Letšatši ke naledi, gomme, le gare ga Setšatši.

Go na le diplanete tše 8 go akaretšwa lefase.

Ngwedi: kgwele ya go tonya ye e hwilego ya leswika le lerole yeo e dikologago lefase. Ke wo monnyane go lefase gane.

Dimitiore/dinaledi tša mesela: Tše ke diripa tše kgolo tša maswika. Ge di tsena go lefaufau la rena, di fiša kudukudu. Se se bopa goba se dira methaladi ye e phadimago lefaufaung le lesa la bošego. Re di bitša "Dinaledi tša mesela". Ge di bethagana mo fase, re di bitša "dimiteore".

Dikhomete – dinaledi tša mesela: Ke diripa tše kgolo tša aese le gase tše di sepelago ka didiko tše kgolo gare ga Setšatši. Di fela di etla kgauswi le letšatši.

Dinaledi

A re ngwaleng

Lefase la rena le na le baagisani ba ba kgahlišago mo go setšatši. O ithutile gannyane ka ga ba bangwe ba baagisani ba ba rena. O ka nyaka go tseba kudu ka ga moagisani ofe? Ngwala kgetho ya gago ka fase. Efa mabaka a mabedi a kgetho ya gago.

Kgetho ya ka: _____

Mabaka a ka a mabedi: _____

A re baleng

Ge re feta diplanetē tše dinnyane, re tlogela setšatši. Ka nako yeo re sobeletše ka ntle ga lefaufau. Mo re hwetša tše di latelago:

Dinaledi: dinkgokolo tsha gase tše di fisago kudukudu bjalo ka letšatši eupša di kgolekgole le rena. Go na le dibilionebilione tsha dinaledi. Re ka se tsoge re di badile. Dinaledi di ka bogolo bja go fapania. Letšatši la rena ke la bogolo bja magareng.

Setšatši sa rena le sebaka sa ka ntle ga lefaufau re di bitša legohle. Legohle ke dilo ka moka tše di lego gona, gomme ga re tsebe kudu ka ga lona. Na o nagana gore go na le mafelo a mangwe, bjalo ka lefase la rena, mo go legohle, moo go nago le bophelo?

A re direng

- Theeletša koša ya Afrika-Borwa, yeo morutiši a tliego go e bapala.
- Le le sehlopha, ithuteng le be le itlwaetše koša yeo le tliego go e diragatša.
- Mo sehlapheng sa lena, hlamang le be le ngwale "koša ya go opelwa ka go bolelwa ka ga naledi" le ithute yona gore le tle le e opele ka phapošing.

A re bapaleng

- Morutiši o tla aroganya barutwana ka phapošing ya lena ka dihlopha tše pedi. Bapalang kgwele ya maoto ya ba bannyanne.

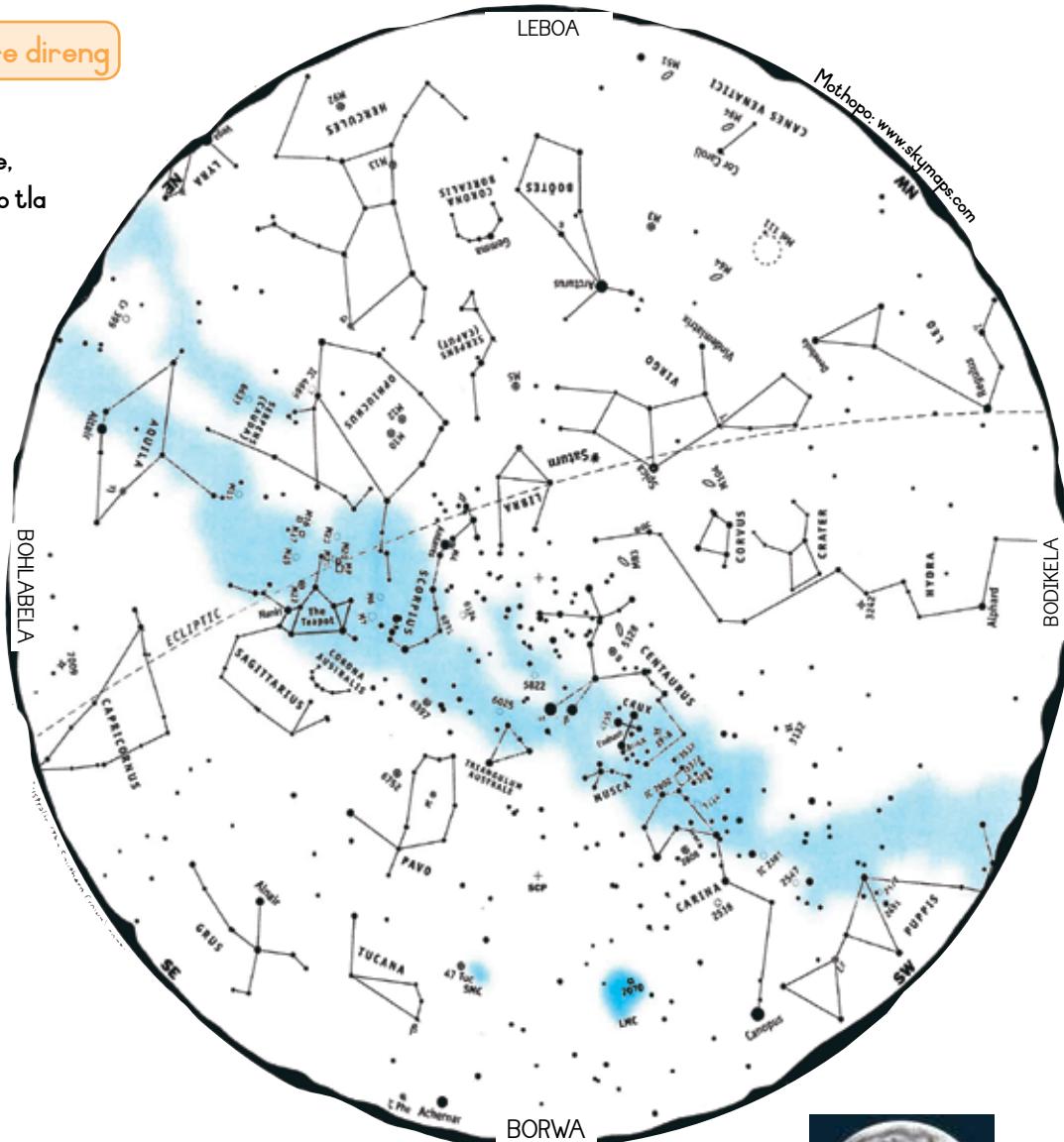
Letšatšikqwedi:

Ditheleskoupo

Are direnq

Dira tiro ye o le gae,
mathapameng ao go tla
bego go se na maru
leratadimeng.
Šomiša mmepe wa
dinaledi gomme o
leke go bona
sehlopha sa
dinaledi.
Dira leswao
le (✓) mo
mmepepeng wa
dinaledi wa
ka f ase
kgauswi le
dinaledi ka
moka t ſ eo
o kgonago
qo di bona.

A rebolelenq

Ngwedi bjalo ka ge re
o bona ka theleskoupo

Batho bao ba ithutago ka ga legohle ba bitšwa Banepanaledi. Ba šomiša ditheleskoupo ge ba ithuta dinaledi. Mengwageng ye e tlago, ditheleskoupo tša radio tše kqolokqolo di tlile qo aqiva kqauswi le Carnarvo, Kapa-Leboa.

Matšatši ano re na le ditheleskoupo kgole kua lefaufaung, tše di kgonago go re romela diswantšho tša mafelo a a lego kgole kudu a legohle ao re sa kgonego go a bona ge re le mono lefaseng. Mohlala ke theleskoupo ya Hubble, yeo e kgonago go re romela diswantšho tše botse go tšwa sebakabakeng. Afrika-Borwa e agile theleskoupo ya yona ye kgolo kqauswi le Sutherland qo la Kapa-Leboa.

47

Kotara ya 3 – Beke ya 9

Leeto la lefaufaung

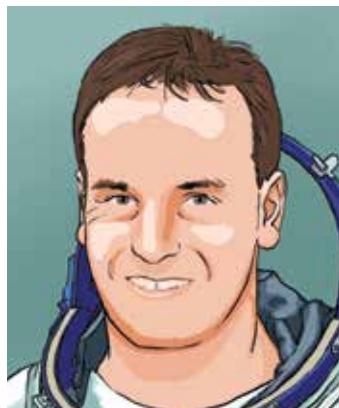
Batho ba, ba bararo ka moka ba be ba le dipulamatšibogo tša go phatša maru.

Morašia, Yuri Gagarin, o bile motho wa go dikologa lefase ka sephatšamaru (12 Moranang 1961).

Neil Armstrong wa Amerika o bile motho wa mathomo wa go ema ngwedding (20 Phupu 1969).

Mark Shuttleworth ke Moafrika-Borwa wa mathomo wa go dikologa lefase (Moranang 2002).

Christa McAuliffe ebile morutiši wa mathomo go ba moetalefaufaung, fela o ile a hlokagala gabohloko ge sephatšamaru sa Challenger, se thunya (28 Pherekong 1986).

Na o a tseba? Mandla Maseko wa go tšwa Soshanguve, profenseng ya Gauteng, ke Mothomoso wa mathomo wa Afrika-Borwa wa go ya lefaufaung ka go Šatlele ya Lunx Mark II.

Bolela le mogwera wa gago ka ga planete ye wena o ka ratago go e etela.

Na o tla fihla bjang go planete yeo?

Na o tla tšeа eng le go sepela le mang go ya fao?

O tla rata go etela planete yeo lebaka le le kaakang?

Letšatsikgwedi:

Disathalaete

A re baleng

Na o be o tseba gore ngwedi o dikologa lefase? Selo seo se dikologago se sengwe, se bitšwa sathalaete, ka fao, ngwedi ke sathalaete ya lefase. Tsela ya sathalaete e bitšwa modiko (obiti). Go na le disathalaete tše ntši tša maitirelo tše di rometšwego ke batho go mediko. Sathalaete ya mathomo ya maitireto e ile lefaufaung ka 1957. Sathalaete ya Hubble ke ye nngwe ya disathalaete tše. Yunibesithi ya Stellenbosch e tšweleditše pele sathalaete ya mathomo ya Afrika-Borwa, yeo e bitšwago SunSat.

E thomišitše ka la Dibokwane, 1999. Go na le mehuta ya go fapania ya disathalaete. Tše dingwe tša tšona di kgoboketša tshedimošo ka ga sebakabaka, tše dingwe ke tša boso mola tše dingwe e le tša tsebišano, tše di romelago diswantšho le tshedimošo go tšwa karolong ye ya lefase go ya go ye nngwe. Sathalaete ye kgolo ke Seteišene sa Boditšhabatšhaba Sebakabaka sa Boditšhabatšhaba moo diteko tše ntši tša semahlale le ditemogo di dirwago gona.

A re boleleng

Ahlaahla dipotsišo tše le mogwera wa gago. Ka morago o ka botša bamphato ka ga dikgopoloo tša gago.

- Dinamelwa tše ntši di na le dipeakanyo tša disathalaete tše go latelela, go thibela batho gore ba di utswe. Di peakanyo tše di šoma bjang?
- Na o nagana gore borapolasa ba hwetša tshedimošo efe ka disathalaete?
- Na o ka nagana ka ditšhomiso tše mpsha tša disathalaete?

A re šutheng

Morutiši wa lena o tla le ruta go bapala volibolo le papadi ya "Katse – Tšaba- Legotlo".

Matšatši a bohlokwa a kgethilwego

A re baleng

Hwetša gore di tlile go diragatšwa neng ngwaga wo, gomme o ngwale matšatšikgwedi sekgebeng seo se beetšwego seo.

Ramadan

(go eya le gore ngwedi o dutše) ke mathomo a kgwedi ya Ramadaan – letšatši la sedumedi sa Islam. Ramadaan ke kgwedi ya go ikona dijo, ya dithapelo tše di kgethilwego le go balwa ga Qur'an. Letšatšikgwedi:

Eid-ul-Fitr: (go eya le gore na ngwedi o dutše/balame) Eid-ul-Fitr – ke moletlo wa sedumedi sa Islam. Se ke moketeko wa lethabo wo o hlakantšwego le phišegelo wa go feleletša go ikona dijo ga kgwedi ka moka ga Ramadaan. Modimo o a rorišwa, bahloki ba a hlokomelwa, gomme bagwera le balapa ba a etelwa.

Letšatšikgwedi:

Phupu goba Phato: Raksha Bandhan – ke moletlo wa Mahindu. Mahindu a keteka setswalle magareng ga motho le kgaetšedi ya gagwe. Sesi o tla bofelela rakhi (llerala le lekgethwā) mo manakaileng a kgaetšedi ya gagwe e le seka sa lerato la kgaetšedi le thapelo ye a mo rapelelagō yona, le tshepišo ya kgaetšedi ya gagwe ya gore o tla mo hlokomela bophelo bja gagwe ka moka. Letšatšikgwedi:

Phato goba Lewedi: Krishna Janmashtami – ke la moletlo wa sedumedi wa Mahindu. Go belegwa ga Krishna Janmashtami go a ketekwa ka go ikona dijo. Krishna ke mogale yo bohlokwa wa tumelo ya Sehindu. Ka letšatši le bana ba fiwa sebaka sa go diragatša ditiro tše dingwe tše di diragetšego mo bophelong bja Krishna. Letšatšikgwedi:

Lewedi – Pitr Paksha – Moletlo wa tumelo ya Sehindu. Mahindu a hlompha badimo ba bona gagolo ka go ba fa dimpho tša dijo.

Letšatšikgwedi:

Letšatšikgwedi:

Phupu goba Phato: Tisha B'av – ke matšatši a sedumedi sa Majuta. Majuta a ikona dijo go llela phušulo ya Tempele ya pele le ya bobedi kua Jerusalema, gomme ba swara segopotšo sa masetlapelo a mangwe ao a kilego a wela Majuta ka lona letšatši le. Letšatši le le bitšwa "la manyaminyami mo historing ya Majuta". Letšatšikgwedi:

Lewedidi: Rosh Hashanah – Ke matšatši a tumelo ya Sejuta. Rosh Hashanah ke ngwaga wo mofsa wa Sejuta. Ke nako ya go letša phalafala le go ja dijo tša sešupo tše bjalo ka diapola, di hlositšwego ka gare ga todi ya nose e le go gopatša bakgathatema dikhholofedišo tša bophelo bjo bobotse mo ngwageng wo mofsa. Letšatšikgwedi:

Lewedidi goba Diphalane – Yom Kippur: matšatši a sedumedi sa Sejuta. Le ke letšatši le lekgethwakgethwa la matšatši a Sejuta gomme le tla matšatši a IO ka morago ga Rosh Hashanah. Gape, le tsebjia ka letšatši le le kgethwakgethwa la tumelo ya Sejuta.

Letšatšikgwedi:

Letšatši la 9 Phato: ke letšatši la Basadi la Setšhaba – ke letšatši la maikhutšo a bohle. Ka la 29 Phato 1956, basadi ba 20 000 ba ile ba gwantela meagong ya kopano (Union Building ka Pretoria) ka Pretoria kgahlanong le go rwala dipasa ke Bathobaso. Tema yeo e kgathwago ke basadi setšhabeng sa Afrika-Borwa e ketekwa ka lona letšatši le.

Letšatši la 1 go fihla go la 7 Lewedi: Beke ya Bosetšhaba ya go bjala mehlare. Batho ba hlohleletšwa go bjala mehlare.

Letšatši la 8 Lewedi: Ke letšatši la bosetšhabatšhaba la go ithuta go ngwala le go bala. Letšatši le le bontšha bohlokwa bja gore batho ba swanetše go rutwa go bala le go ngwala.

24 Lewedi: Letšatši La Bohwa – Maikhutšo a bohle. Maafrika-Borwa ka moka a ka keteka ditšo tša bona le ditšo tše dingwe.

49

Dibjalo – tše re di hwetšago go tšona

Beke ya I

Kotara ya 4

Lefase le tletše ka diphedi tše dintši. Go na le diphoofolo, batho, dinku le magokobu, le dibjalo, tše bjalo ka mahea le medibo, le mehuta ye bjalo ka ditokwane.

Ka tlwaelo dimela di na le makala, matlakala, dikutu le medu. Di ba le matšoba, dienywa le dipeu. Bontši di na le matlakala a mmala wo motalamorogo.

A re boleleng

Na dijo tša rena di tšwa kae?

O šetše o ithutile gore dijo tša rena di tšwa kae. Leka o bone gore o gopola eng.

Lebelela diswantšho gomme o bolele le mogwera wa gago ka ga tšona.

Letlakaleng le le latelago go na le lenaneo la dijo. Tše dingwe tša tšona tše pedi ga di tšwe go dilo tše di lego mo diswantšhong. Tše pedi tše o tša gona ke dife?

Letšatsikgwedi:

A re baleng

Dimela di re fa mehuta ye mentši ya dijo. Merogo ka moka, dienywa le dikoko, di tšwa go dimela. Di re thuša go dula re phetše gabotse ka gore di na le divitamine, diminerale, diproteine, dikhapohaetrete, dioli le ditlhale. Ke ra le tšhokolete: e tšwa go dikoko.

A re ngwaleng

Ngwalela motho yo a felago a go apeela. Šomiša freime ye. Šomiša mantšu ao a tšwago go lenaneo le mo lengwalong la gago:

bogobe sepeke lefodi letapola kherote botoro ya dimake
borotho khékhe lethese nama diperekisi diapola magapu

yo a rategago

Ke a leboga ge

Ke rata go ja

Ga ke rate ka gore

Hle, ake o nkapeele .

Dijo tša go tšwa dimeleng di ka ba gabotse ka gore .

A re boleleng

Lebelela diswantšho tše gomme o bolele le mogwera wa gago ka ga dibopego tše di ka bago natšo.

Morutši:
Saena:
Letšatsikgwedi:

50

Dimela – go tloga go moba go ya go swikiri

Kotara ya 4 – Beke ya |

A re baleng

Swikiri ke se sengwe sa dijo tseo re di nyakago gore re dule re phetše gabotse. Go na le mehuta ye e fapanego ya diswikiri. Re hwetsha swikiri go dienywa. Maswi le ona a na le swikiri. Bokamorago bja seswantsho se sa ka fase bo go laetsha mašemo a magolo a moba go la KwaZulu-Natala.

A re baleng

Swikiri ya moba e na le mohola kudu.
Moba ke semela se setelele se se
swanago le lehlaka. O bjala mo
klaemeteng ya go fiša. Swikiri ya moba
e nyaka letsatši le lentši le pula. Mo
Afrika-Borwa ke profense ya KwaZulu-
Natal ye e loketšego go bjala moba.

A re direng

- I. Lebelela diswantsho tsha diletšo tseo morutiši wa lena a tlilego go le laetsha tšona.
2. Theeletsha mehuta ya mmino yeo morutiši a tlilego go le ruta go e bapala. Boledisanang ka ga tše di latelago:
 - Morethetho wa dikoša.
 - Na o sepela ka lebelo goba ka go iketla?
 - Na mmino o go dira gore o ikwe bjang?
 - Ke diletšo dife tseo o ka di šupago mo mminong?

A re itšidulleng

Feleletsha mapheko ao morutiši wa lena a a agilego mo tseleng yeo le tlilego go ya ka yona.
Morutiši wa lena o tla le ruta go kgatha tema lebelong la go kitima ka maoto a mararo.

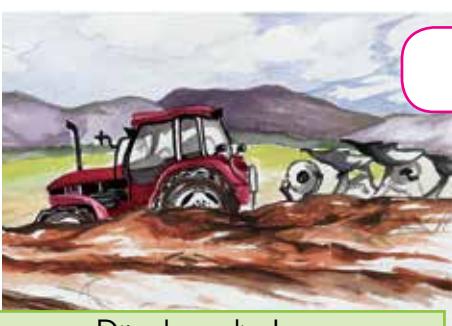
Lebelela seswantšho sa moba. Lemoga dikarolo tše di latelago tša semela seo: kutu ye telele ya mmala wa gauta, matlakala a matelele a masesane, dinoko ge o namelela le kutu, sekgobotho sa medu ka mobung

Moba o swanetše go gola dikgwedi tše 14 go ya go tše 24 pele o ka lokela go bunwa. Dikutu ke tšona di nago le swikiri. Sirapo ya go tanya ye tsotswana, yeo e sa tlogego e swana le swikiri yeo re e šomišago ka magaeng a rena!

A re ngwaleng

Nomora diswantšho ka tatelano ya maleba, go laetša ka fao swikiri e tšweletšwago.

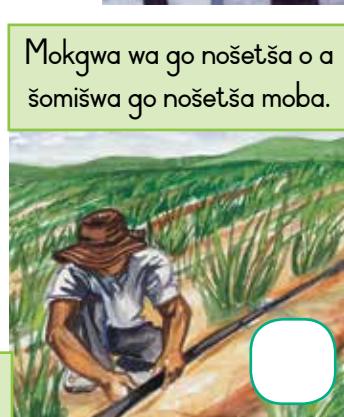
Ditrekere di a lema .

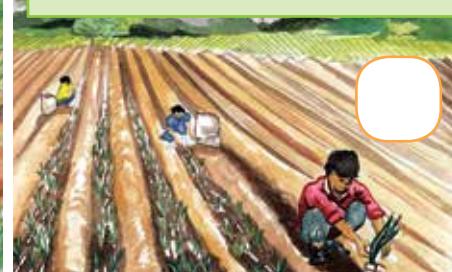
Kua tšilong moba o a šilwa gomme gwa tšwa sirapo ya swikiri.
Swikiri e a hlwekišwa ya thumeletšwa, gomme ya lokela gore re e reke.

Moba o a bunwa gomme wa bofša dingatana.

Mahlogedi a moba a a bjalwa.

Moba o išiwa tšilong.

Moba o fihla tšilong.

Letšatsikgwedi:

Lefase – seo le re fago sona

A re baleng

Kotara ya go feta o ithutile ka ga lefase.

Ke yona planete ye re dulago go yona.

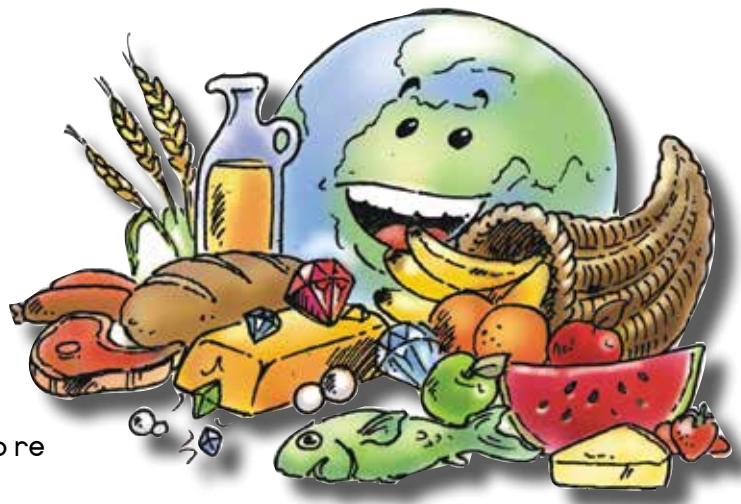
Lefase le re fa dilo ka moka tseo re di nyakago gore re phele.

Go dikologa lefase go na le llaga ye tshesane ya moy. E na le oksetšene yeo re swanetšego go ba le yona gore re phele.

Lлага ye tshesane ya lefase leo re phelago go lona, gape re e bitšago legogo, e na le mobu wa ka godimo wo re ka o šomišago go bjala dijo.

Lлага ya mathomo ya lefase e na gape le leswika le bothata le lebjalo ka dithaba. Mo go llaga ye re hwetša diminerale tše bjalo ka gauta, ditaamane le petroleamo, gape le malahla.

Mo go llaga ye, ye tshesane ya leswika re hwetša gape mawatle. Ka go mawatle re hwetša dijo tše bjalo ka hlapi. Lewatle gape le bohlokwa ka gore dikepe tše dintši di rwala dithoto le batho mo go lona.

A re direng

Šomiša tschedimošo ye ya mo godimo, o thale seswantšho sa lefase.

Šomiša didirišwa tša bontši bjo bo ka kgonagalago, tše bjalo ka: phensele, dikrayone, dipastele, enke le pente. Gape gopola go oketša ka didirišwa tše bjalo ka ditsekana tša pampiri, dikunupi, dikgopa, matlakala a omeletšego le matšoba. Šomiša didirišwa tše o sego wa ka wa di šomiša peleng, goba šomiša didirišwa ka ditsela tseo di lego tše mpsha go wena.

A re boleleng

O ithutile gore dijo di tšwa kae. Ka thušo ya mogwera wa gago swayang ka (✓)
gore ke dife tša dijo tše di latelago tše di tšwago mobung thwi:

diapole	
sepeke	
tšhese	
dikgotswana	
mae	
tšemesekwaše	
maswi	
morogo	
dinamune	
diperekisi	
dierekisi	

A re itšhidulleng

- Budula dipudula ka kgamelong ya meets.
- Karabetša sefahlego sa gago ka meetseng metsotswana ye 3, o dutše o sa heme, dira gore dinko tša gago le mahlo a gago di dule di bulegile.

Dira tše ekego o a rutha

- Robala ka mokokotlo gomme o ragarage ka maoto
- Robala ka mpa gomme o ragarage ka maoto
- Ema ka maoto gomme o kgapha matsogo tše ekego o thutha o kgaphela matsogo morago.
- Bjale, kgapha matsogo bjale ka ge eke o rutha ka go kgorometša meetse ka kgara.

Thala mothalo go tloga go lentšu le lengwe
le le lengwe go ya go seswantšho sa lona.
Na lenaneo la gago le go botša eng?

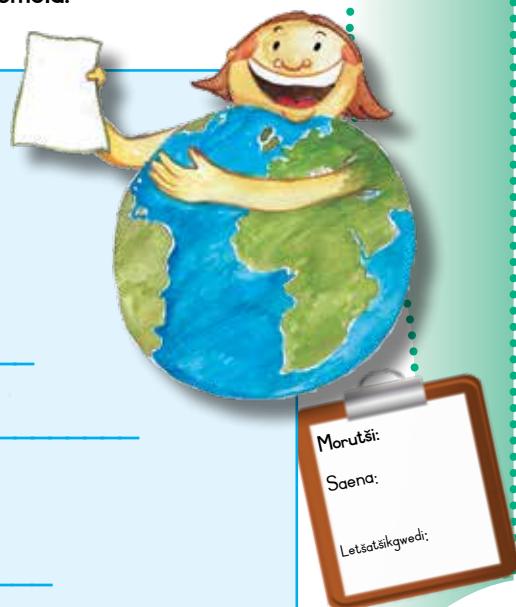

A re ngwaleng

Ngwalela lefase temana go le leboga ka lebaka la seo le re fago. Oketša ka lefoko le tee leo ka lona o tshepišago go le hlokomela.

Lefase le le rategago, re leboga _____

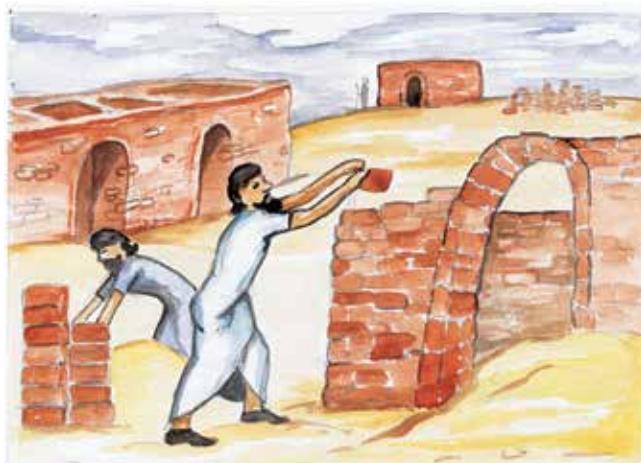
Ke tshepiša gore ke tla _____

Lefase - go tloga go letsopa go ya go setena

Lefase le na le mehuta ye e fapanego ya mobu. Letsopa ke mohuta wo mongwe wa yona. Mengwaga ye makgolo batho ba be ba šomiša letsopa go dira ditena tša go aga.

Thala dilo tše pedi
tše re ka di agago
ka ditena gomme
o fe sethalwa se
sengwe le se sengwe
thaetlele.

Araba dipotšišo tše.

Ke ka lebaka la eng ditena ka moka di sa swane ka mmala?

Na ditena di dirilwe ka mobu wa letsopa fela?

Letšatsikgwedi:

A re ngwaleng

Lebelela diswantšho tše gomme o bolele le mogwera wa gago ka tšona.

Nomora mafoko a ka tatelano ya maleba go bontšha tshepetšo ya go dira ditena.

	Ge ditena di ntšhitšwe ka ontong di a beakanywa.
	Letsopa le a šilwa la ba bupi gomme la hlakanywa le meetse.
	Motšhene o šomišetšwa go ripa meseto ya letsopa ka dipoloko.
	Letsopa le epiwa ka go šomiša didirišwa tše kgolo.
	Ditena di hlatlagantšwe ka diphaele, gomme di loketše go ka rekišwa.
	Diripana tše di omilego tša letsopa di pakwa ka ontong.
	Motšhene o ripa motswako wa letsopa ka meseto.
	Dipoloko tša letsopa di a omišwa.

Morutši:
Saena:

Letšatsikgwedi:

Masetlapelo – re swanetše go dira eng?

A re baleng

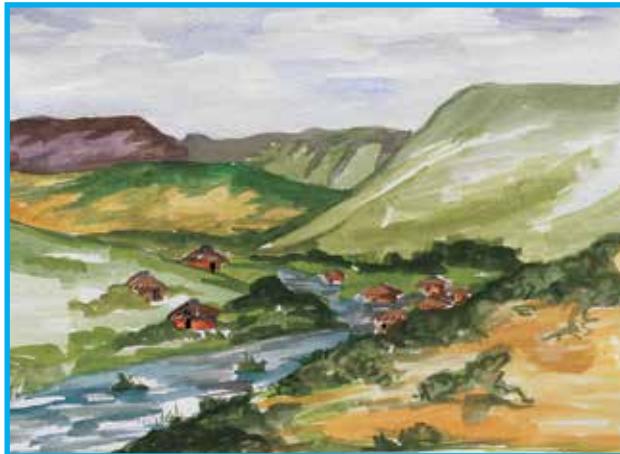
Masetlapelo

Kotsi ke selo se se diragalago se sa letelwa
gomme sa tla le ditlamorago tše mpe
bathong le tlhagong.

Kotsi e ka baka mahu a mantši le tshenyo
ye ntši.

Dikotsi tše ntši di hlolwa ke dilo tša tlhago,
tša go swana le phefo le pula.

Mohlala ke mafula ka morago ga dipula
tše ntši. Batho le bona ba ka hlola dikotsi.
Mohlala, go tlogela kerese e tuka bošego
ka moka, go ka hlola mollo.

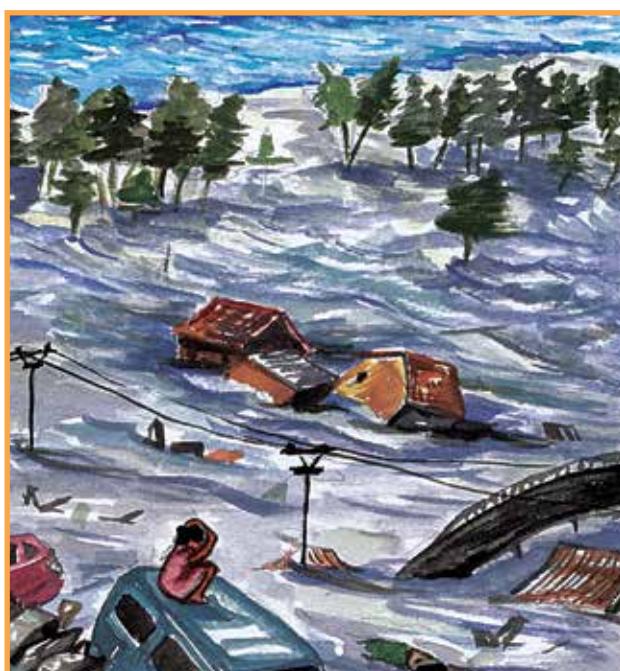
A re boleleng

Lebelela diswantšho tše
gomme o bolele le mogwera
wa gago ka ga tšona.

Bolela ka ga seo o se bonago mo
seswantšhong se sengwe le se sengwe.

Morutiši o tla dira lenaneo la dikarabo tša
yo mongwe le yo mongwe mo letlapeng.

Oketša dikarabo tša gago ka tšeо mo
lenaneong di sa swanego le tša gago.

Letšatšikgwedi:

A re baleng

Bala taodišwana ye e latelago ya kuranta ye e lego mabapi le masetlapelo a mafula. Thoma ka go bala o le noši. Bjale dula le mogwera wa gago gomme le e balele godimo. Šielanang. Bala temana ka morago mogwera wa gago le yena a e bale.

Mafula a dikgadima a baka masetlapelo

Schmidtsburg

Mokibelo

la 14 Pherekong 2011

Batho ba lesomepedi ba hlokagetše gomme ba masomennehlano ba pholosítše go tšwa godimo ga mehlare le godimo ga ditlhaka tša dintlo, motoropong ye ya Kapa-Leboa.

Masetlapelo a diragetše ka morago ga dipula tše kgolo ka Labohlano. Pula e nele kudu go feta ka mokgwa wo batho ba bego ba letetše.

E bile pula ya matlakadibe ye šoro go feta mototoropong ge e sa le go tloga ka 1985.

Batho ba babedi ba hlokagatše ge ba be ba leka go tshela leporogo ka toropong gomme difatanaga di ile tša tšewa ke meetse.

Bahlankedi ba tša tšhoganetše go tšwa maphodiseng, borasetimamollo le mašole ba pholosítše batho. Maphodisa a sa leka go nyakiša ge eba batšwasehlabelo ka moka ba hweditše.

Batho ba bantši mo toropong ba lahlegetše ke dilo ka magaeng a bona. Dintlo tše di agilwego mafelong a tlase kgauswi le noka, di bile le tshenyo ye kgolokgolo.

Ba bangwe ba batšwasehlabelo ga se ba theeletša ditemošo tša maphodisa.

Batho ba bantši ga ba na dijo le diaparo. Gabjale ba dula ka diholong tša dikereke goba le bagwera le bameloko.

Go tla tšea dikgwedi tše tshela go lokiša goba go aga ka lefsa dilo ka moka. Ramotse o kgopetše batho ka moka gore ba thušane.

A re ngwaleng

Bala taodišwana ya kuranta gape. Bjale araba dipotšišo tše.

Na masetlapelo a a mafula a diragetše ka profenseng efe?

Na pula e thomile go na neng?

Na pula e tle e ne kudu ka toropong ye?

Ke ka lebaka la eng batho ba bantši ba se na dijo?

Mollo

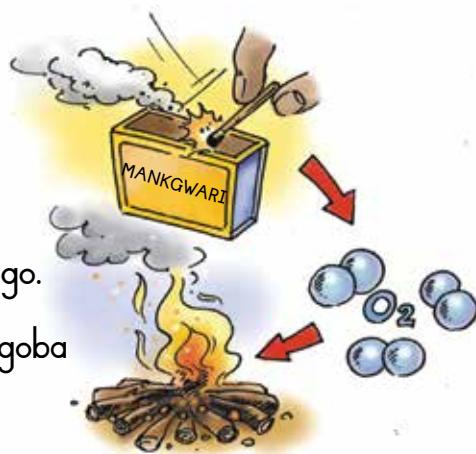
A re baleng

Mollo o thoma ge dilo tše tharo di kopana.

Dilo tše o tše tharo ke:

- Sebešwa, se se kago go swa, bjalo ka kota ye e omilego.
- phišo ye e swanago le kgabo ya go tšwa go laetara goba mankgwari
- gase ya mo moyeng ye e bitšwago oksetšene

Dilo tše ka moka di swanetše go ba gona ka nako e tee. Na o a tseba gore mollo o ka se tšwele pele ka go tuka ge go se na oksitšene?

A re ngwaleng

Morutiši o tla tshuma kereše gomme a e khurumetša ka galase ye e se nago le selo. Lebelelang gore go direga eng.

Na ke ka lebaka la eng se se diragala?

Ngwala lefoko le tee ka pukung ya gago ya ka phapošing.

A re boleleng

Wena le mogwera wa gago nyakang dikarabo tša dipotšišo tše:

Ke ka lebaka la eng se se diregile?

O tla swanelwa go tseba karabo ya potšišo ye ge o ka tlo swanelwa ke go tima mollo. Efa lebaka.

Morutiši o tla theeletša dipotšišo tša lena gomme a tše sephetho sa gore tše kaonekaone ke dife.

A re boleleng

Le le bamphato, boledišanang ka didirišwa tše di ka swago. Ka morago, bolelang ka gore ke dilo dife tše le ka di hwetšago ka magaeng a lena. Go tšwa mo poledišanong tša lena, ke molaetša ofe wo o ka o šomišago ka geno ka polokego kgahlanong le mollo.

Letšatsikgwedi:

A re ngwaleng

Ngwala dikarabo tša gago dikgobeng tše di se nago selo mo lenaneong le:

Ke ka lebaka la eng mollo o le bohlokwa go ren?

Seo mollo o re fago sona:	Mokgwa wo re ka o šomišago ka wona:
Phišo	Karabo ya gago:
Lesedi	Karabo ya gago:

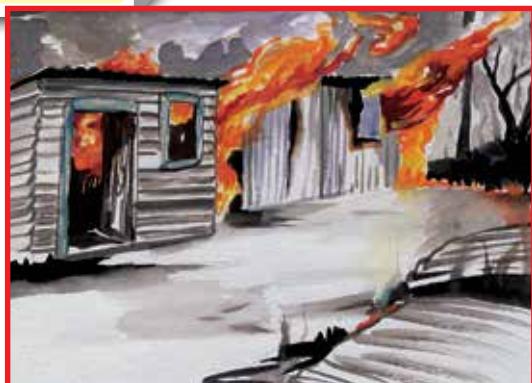

A re baleng

Efa morutiši puku ya gago gore a
lebelele dikarabo tša gago.

Dikotsi tša mollo le tšona di ka hlola tshenyegelo
ye kgolo le mahu/dinkhu tše ntši.

Mello ya hlagá ka nako e lokile, ka gore e thuša
dimela tše mpsha gore di gole. Eupša mello
ya hlagá e ka senya dimela ya ba ya bolaya
diphooftolo. Gape, di ka hlola kgogolego ya
mobu le tshilafalo ya moyá. Go a swabiša
go bona batho ba go se hlokomele ba hlola
dikotsi tše 8 go tše 10 tša mello (90%).

Ka moka ga rena re swanetše go ithuta
mekgwa ya go thibela dikotsi tša mollo
le gore re swanetše go dira eng ge go
na le mollo wo mošoro. Ke kotsi efe yeo e
bonagalago e ka hlagela mošemané yo a
lego ka go la go ja? Ke eng sa phošo seo a se
dirilego?

A re direng

- Segá diswantšho tša batho tše di lego ka go dikgatišbaka.
- Hlama sebopego sa tša bokgabó moo dikarolo tša mebele ya batho di namelanago.

Morutši:
Saena:

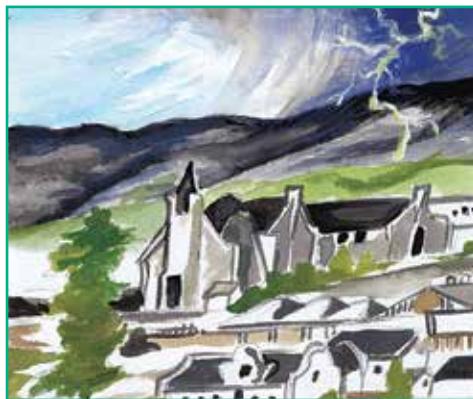
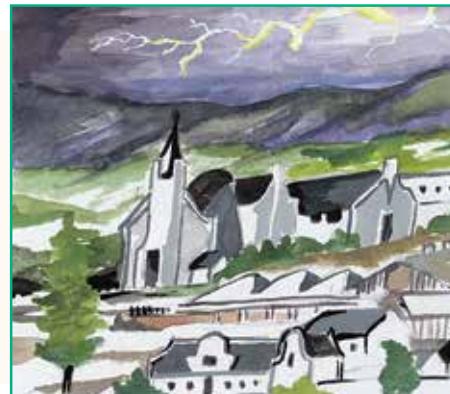
Letšatsikgwedi:

Legadima

Ka nako ge o sepela o feta selo seo se dirilwego ka metale wa go swana le freimi ya lebati, o kwa modumo wa "thwahla!" o kwa modumo wa "thwahla!", wa kwa o kare o bethwa ke mohlagase.. Se ke ka lebaka la gore gannyane gannyane mohlagase o agile mo mmeleng wa gago, gomme o kgona go fetela selong sa metale ge o se kgwatha.

Go panyapanya mo re go bonago ka nako ya dipula tša matlakadibe ke selo se tee. Mohlagase o oketša maatla mo lerung, ka morago wa fetišetšwa go le lengwe (seswantšho sa mo godimo) goba mo tlase (seswantšho sa go la nngele).

"Rwatla!" ya lešata yeo re e kwago ka morago ga go tsakaila ga legadima, e swana le "thwahla!" ye o e kwago ge o kgwatha selo sa metale, eupša lešata le a gola. Ngwaga wo mongwe le wo mongwe, batho ba palo ya go feta 30 ba bolawa ke legadima mono Afrika-Borwa.

Melawana ye məraro ya tshireletšo ge go le magadima, še:

Ge o rakeletšwe ke magadima, gopola:

- Le gatee o se ke wa iphihlā ka tlase ga mohlare goba kgauswi ga legora la metale.
- O se ke wa iphihlā ka moleteng wo o lego mo fase.
- Ge o le ka gare ga noka, ka letamong goba ka gare ga letangwana la go rutha, etšwa ka moo ka bonako bjo o ka bo kgonago!

Letšatsikgwedi:

A re boleleng

Bolela le mogwera wa gago ka ga seswantšho. Bolela gore ke ka lebaka la eng go le kotsi go ba maemong ao ka nako ya pula ya matlakadibe.

A re direng

Lebelela gape, melao ye meraro ya boiphemelo ge go na le magadima. Kgetha o tee wa yona.

Dira phoustara go tsebiša batho ka ga boiphemelo ka nako ya magadima.

Phoustara ya gago e swantše go:

- ba le mantšu
- ba le bonnyane boleng bja go fapania
- ba bonolo go e kwešiša ka pela.

A re šutheng

- Ka mmele wa gago kopisa mehuta ya magadima mo seswantšhong se se lego letlakaleng la 46. Ema go ya ka seswantšho sa mathomo metsotsvana ye 10.
 - Fetogela go seswantšho sa mo o bego o eme metsotsvana ye 20. Lebelelana le mogwera wa gago yo a tlogo fetogela go maemo a fapanego. Kopisa maemo a ka moka se o ka rego o ka mo seiponeng.
 - Ema ka bowena gape.
 - Bjale šišinyang mebele ya lena ka lebelo eke ke lena moratho wa legadima.
- Boeletšang mešišinyego ye.

A re boleleng

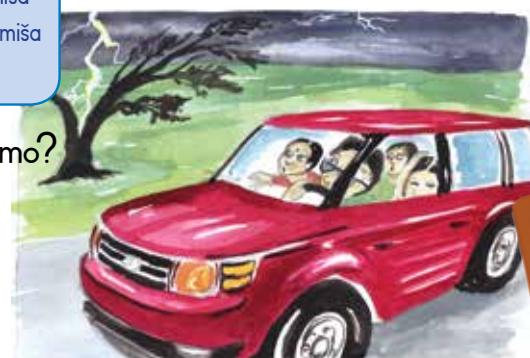
Bjale ipshine ka papadi ya thenisi, o šomiša seatla se se lebeletšego pele, gape, o šomiša seatla se se lebeletšego ka morago.

Na o tla bolokega ka sefatanageng ka nako ya ledimo?

Bolela le mogwera wa gago ka ga se.

Na legadima le ka ratha gatee felo gotee?

Boledišanang ka dipotšišo tše ka phapošing ya lena.

Morutši:
Saena:
Letšatsikgwedi:

A re baleng

Bala kanegelo ya Phuki ka ga ledimo le lešoro.

Madimo le diphefo tše maatla

Maitemogelo a ka a mabemabe

Maru a maso a ile a kgobokana letšatši ka moka. Tate o be a theeeditše ditaba mo seyalemoyeng, tše di bego di fela di re lemoša ka ga diphefo tše maatla le dipula tše di tšhologago. Maphodisa a ile a tla go tlo bona gore na re gobetše gomme ba re eletša ka ga seo re swanetšego go se dira ge go le mafula.

Tate o ile a tšeа thotšhe ya gagwe, seyalemoya sa gagwe, se se rwalegago le ditokumente tša gagwe, a di lokela ka mokotlaneng wa gagwe wa plastiki. Mma o ile a tšeа diaparo tša rena ba babedi tša matšatši a mabedi, a di tsenya ka mokotlaneng. Koko o tšere dipilisi tša gagwe tša madi a magolo, a di lokela ka mokotlaneng wa gagwe woo a o tlemelelago lethekeng la gagwe ka mehla. Re ile ra tlatša meetse ka mabotlelo ao re bego re ka kgon a rwala.

Tate o remile a wišetša fase kala ye kgolo ya mohlare, yeo e bego e kadielela godimo ga ntlo yešo. Re ile ra tswalela mafastere gomme tate a bea theipi ya go tanya mo digalaseng tša mafastere, a ba a kokotela dikota ka dipikiri.

Ge leswiswi le thoma go swara, pula e ile ya tiiša. Pula e ile ya tšutla ka modumo wo o bego o oketšega, fela ge meetse a be a thoma go feta ka lebelo pele ga lebatı la rena ka

Letšatsikgwedi:

pele, bašomedi ba mmasepala ba ile ba re tlisetša mekotla ya santa le diplastiki tše ntsho tša go tšhela ditšhila gore re di apare go thibela go kolobišwa ke pula.

Re be re tšhogile. Masenke a tlhaka a ile a thothomediswa ke moyo, gomme meetse a dutlela gohle. Metsotswana ye mengwe le ye mengwe ye mmalwa, selo se be se wela godimo ga tlhaka.

Go bile lešata le legolo la go phatloga le go bethagana ga go thiba ditsebe. Ntlo ya ba ga e sa na tlhaka!

Re ile ra khurumetša dihlogo tša rena ka mekotla yela ya diplastiki, ra tšwa ka ntlong ka lebelo. Re ile ra swanelo go phepha ge dilo di be di fofa kgauswi le rena. Legodimo le ile la bonegwa ke mahlasedi a magadima. Re ile ra putla ka gare ga maraga, re kitimela holong ya setšhaba. Batho ba bangwe ba bantši ba be ba šetše ba kgobokane fao.

Mosong wo o latelago go be go bonagala tshenyegelo ka ntle. Dikgogo tša rena di be di sa bonagale, gomme kgomo ya rena e be e tšhabile.

Ledimo le be le tlogetše masetlapelo a mašoro gomme le bakile tshenyegelo ditoropong tše ntši tša kgauswi. Re be re le mahlatse go be re sa phela.

A re boleleng

Kgatha tema mo kanegelong ye, tše ekego e bolela ka ga wena.

Mantšu a a latelago a hlaloša mehuta ye e fapanego ya madimo:

Ledimogadi: phefo ye maatla kudu yeo e bakago tshenyoye šoro.

Saeklone: ledimo leo le hlolago sesasedi, lefelong leo le homotšego.

Mamogašwa: sesasedi sa kgankga lefelong le le lennyane.

Na o nagana gore ke lefe la madimo a leo le hlasetšego ba lapa le?

Na ba lapa ba dirile eng go leka go itšhireletša pele ledimo le ba hlasela?

Tšišinyego ya lefase

Are baleng

Tšišinyego ya lefase e direga ge karolo ya legogo la lefase e šutha go sa letelwa gomme lefase la šišinyega goba la thothomela.

Tšišinyego ye e bego e sa letelwa e thoma maphoto ao a putlago legogong la lefase. Maphoto ao a šišinya lefase le dilo tše ntši tše di lego go lona. Se ke tšišinyego ya lefase ye re kgonago go e kwa ra ba ra e bona.

Ditšišinyego tša lefase di baka mahu le ditshenyegelo tše šoro mo meagong.

Are baleng

Dintlhha tše di kgahlišago ka ga ditšišinyego tša lefase šedi. Dulang ka dihllopha tša bone le bone. Šielanang go di balela godimo.

- Batho ba palo ye e ka bago 10 000 ba hlokagala ka ditšišinyego tša lefase ngwaga ka ngwaga.
- Ditšišinyego tša lefase tše 8 godimo ga tše 10 di diragala tikologong ya lewatle la Pacific
- Ditšišinyego tša ka tlase ga lebatso la lewatle ka nako di baka maphoto a magolo a lewatle ao a bitšwago ditsunami
- Ditsunami di putlaganya lewatle ka lebelo. Tše dingwe di fihlela 960km ka iri.
- Ditsunami tše dingwe ke tša bogodimo bja dimetara tše 15.
- Tsunami ya go di feta ka moka e diragetše ka la 26 Manthole 2004.
- Tsunami yeo e amile dinaga tše II tše di lego kgauswi le lewatle la India.
- Go bile le tsunami ye nngwe ye šoro ka la II Hlakola 2011 ka Japane.
- Lehu le ka thibelwa ge batho ba ka

itokišetša kotsi ya thothomelo ya lefase. Ba ka akanyetša meago yeo e tekumelago kua le kua ka nako ya thothomelo ya lefase, go na le gore e pšhatlagane.

- Ka la 29 Lewedi 1969 ditšišinyego ya lefase ye kgolo e ile ya šikinya Ceres, Tulbagh le Wolseley ka Kapa-Bodikela.
- Ditšišinyego tše maatla bjalo ga di ke di diragala ka mehla ka mono Afrika-Borwa.
- Durban, Pietermaritzburg le Cape Town ke ditoropo tša mo Afrika-Borwa moo ditšišinyego tša lefase di tlego di diragale.
- Go tloga ka Dibokwane 2010 tikologo ya Augrabies ka Kapa-Leboa e kile ya ba le ditšišinyego tša lefase tše nnyane.
- Go na le diteišene tše 26 mo Afrika-Borwa tše di re lemošago ka ga dikotsi tša ditšišinyego tša lefase.

Letšatsikgwedi:

A re direng

Lebelela mmepe wa lefase. Bjale swaya goba ngwala tše di latelago mo mmepeng.

- 1 Lewatle le go lona go diragalago ditshišinyo tša lefase go feta.
- 2 Tikologo yeo go yona batho ba 230 000 ba hlokagetšego ka Manthole 2004.
- 3 Naga yeo go yona tsunami e ilego ya ratha ka la II Hlakola 2011.
- 4 Motsemogolo wo mongwe wa Kapa-Bodikela wo ka nako o bago le ditshišinyego tša lefase.
- 5 Wo mongwe wa metsemegolo ka KwaZulu-Natal woo o tlego o rathwe ke ditshišinyego tša lefase
- 6 Tikologo ya Kapa-Leboa yeo e nago le metšhitšhi ya ditshišinyego tša lefase.

O ka khalara mmepé ka moka ka dikrayone.

58

Diphoofto tše di re thušago: matseno

Kotara ya 4 - Bekē ya 6

A re boleleng

Lebelela diswantšho tše diphoofto tše di re thušago.

A re baleng

Kgalekgale batho ba ile ba thoma go šomiša matlalo a diphoofto bjalo ka diaparo go itšireletša kgahlanong le diphefo le go tonya.

Ka morago batho ba ile ba lemoga gore ba ka šomiša le wulu ya go tšwa dinkung le go diphoofto tše dingwe tše bjalo ka llama go dira diaparo. Diaparo tše di be di le bofefo kudu le borutho go feta matlalo.

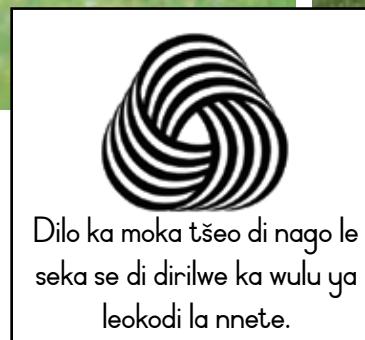

Letšatšikgwedi:

Re šoga mekgopa ya diphoofolo go dira ditšweletšwa tše di fapanego tša letlalo, bjalo ka dikhwama, mapanta le dieta.

Mengwaga ye sekete ya go feta diphoofolo ka moka di be di le tša naga. Mengwaga ye mentši ya go feta diphoofolo tše bjalo ka dimpša, dikatse, dinku, dipere le dikgomo di ile tša thapa, ke gore tša kgotlelela bogona bja batho. Lehono re rua diphoofolo ka lebaka la gore di re fa dilo tše dintši tša go fapano.

Go tšwa go sebokosei re hwetša silika, yeo re e šomišago go dira mašela a masesanesesane, a boletaleta.

Morutši:
Saena:
Letšatšikgwedi:

59

Diphoofto tše di re fago dij goba diaparo: dinose

Kotara ya 4 - Bekē ya 6

Dinose di dira tod i le moti, gape, di thuša borapolasa go tšweletša dienywa. Dinose di dula ka dintlwaneng goba ka mapokising. Ka nako madulo ao a ka bitšwa dihlaga. Tše dingwe tša dinose di a tšwa go yo nyaka modula le manopi mo matšobeng. Di a di tše a tša di iša "magaeng" a tšona. Modula o fiwa dinose tše nnyane bjalo ka dij o, gomme manopi a fetoswa tod i yeo e dulago ka mamapong, ya ba dij o tša dinose tše kgolo. Dinose di bolokela tod i le modula ka mamapong. Lemapo le dirilwe ka motu woo dinose di o tšweletšago mo mebeleng ya tšona.

Borapolasa ba go rua dinose ba kgoboketša tod i yeo dinose di e šiilego ge di ej a. Tod i ke sejo sa phepobotse, gomme re e ja ka marotho le ka bogobe goba motapa.

Gape, re šomiša motu wa dinose go dira mehutanahutana ya ditšweletšwa tše bjalo ka:

- Dikerese
- Dikrayone
- Pholetšhe ya fenitšhara
- Setlolo sa melomo le ditlolo (dikhosmetiki)
- Go šireletša ditšweletšwa tše letlalo
- Pholetšhe ya ditšweletšwa tše letlalo tše bjalo ka dieta

Letšatsikgwedi:

Gape, dinose di bohlokwa go rena, ka ge di dira dijo tše ntši tša dibjalo tše di bjålwago ke borapolasa go dira peu ye mpsha yeo e tšweletšago dibjalo (dimela) tše mpsha. Dinose di dira se ka go phatlalatša modula go tloga go semela se sengwe go o iša go se sengwe ge di dutše di kgoboketša modula le manopi.

Bontši bjo bo ka bago teetharong ya dijo tše re di jago di holega ka tulafatšo yeo e dirwago ke dinose, eupša palo ya dinose e fokotšegile; ga e swane le kgale, ka lebaka la malwetši le tšhomiso ya dibolayadilomi.

A re ngwaleng

Na dipego tše ke nnete goba maaka? Swaya lepokisi la maleba ka (✓).
Morutši wa lena o tla le fa dikarabo.

Nnete	Maaka
Lebolela la nose ga le bohloko.	
Dinose di tšama di lahla medula ge di fofa, di eya diphagong tša tšona.	
Borapolasa ba amoga dinose todì e le noši yeo di nago le yona.	
Dinose tša go dira todì, di tlwaetše batho.	
Todi e na le mpholo ge e šomišwa dijong tša go fiša.	
Moti wa nose o ka dira gore dieta tša gago tša letlalo di phadime.	
Moti wa dinose o ka se kgone go thibela meetse go tsena dieteng tša letlalo.	
Todi e a baba/galaka.	
Palo ya dinose e a gola.	
Dinose di šomiša todì bjalo ka dijò tša tšona.	

Diphootholo tše di re fago dijo goba diaparo: dikgogo

A re baleng

Dikgogo di wela mo legorong la diphootholo
tše di bitšwago diruiwa tša maphego.

Dikgogo ke dinonyana tše di šetšego di tlwaetše batho.

Re hwetša mae, nama le mafofa go tšwa dikgogong.

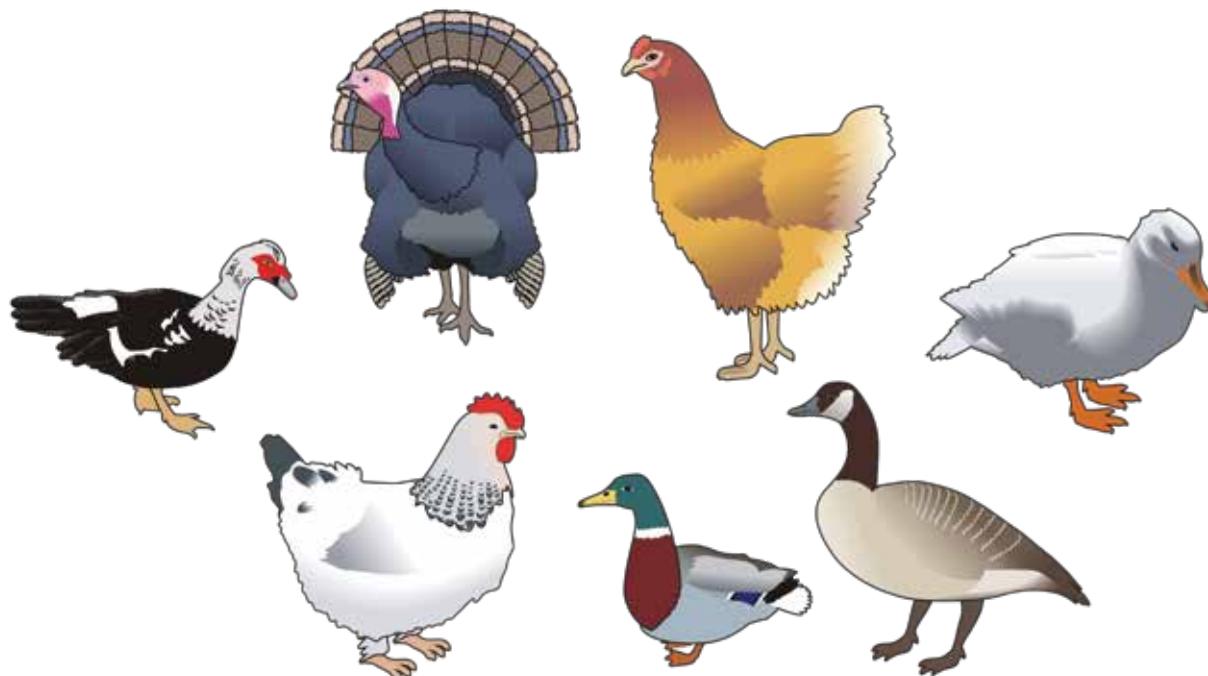
Diruiwa tša maphego di akaretša dikgogo, makalakune, maeba, lehuhu, (lekhukhu),
kgwale gammogo le dinonyana tša ka meetseng tše bjalo ka mapidibidi le maganse.

Mo Afrika-Borwa, dikgogo tše di ka bago dimilione tše 950 di phaphaša ngwaga le
ngwaga gore di beeble mae le go re fa nama. Ke palo ye e fetago palo ya barutwana ba
Mphato wa bo 3. Afrika-Borwa makga a 100.

A re boleleng

Lebeləla diswantšho tše gomme o bolele le mogwera wa gago ka tšona.
Ke dife tše di re fago mae ao bontši bja rena re a jago.

Letšatšikgwedi:

A re ngwaleng

Lebelela diswantšho tše gomme o dire sediko go dijо ka moka tšeо re di hwetšago go tšwa mo dikgogong. Ka morago o lebelela dijо tše di šetšego gomme o bolele gore di tšwa diphoofolong dife.

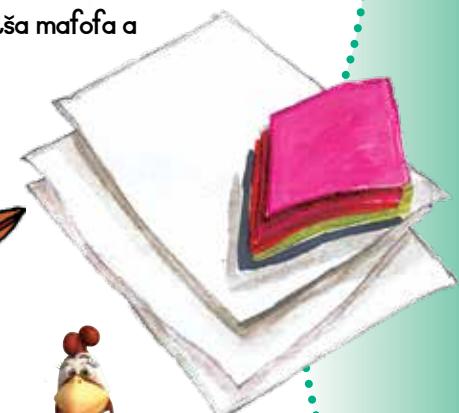
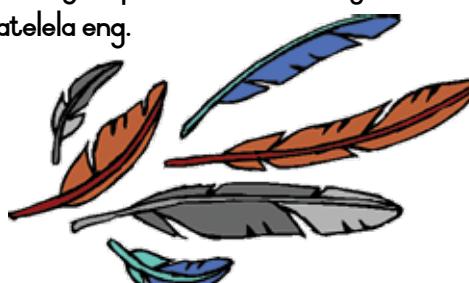
A re direng

Kgetha seruiwa sa maphego seo o ka se bopago ka "paper maché". Lebeléla mebala ya go fapania le dibopego tša go fapania tša mafofa a yona. Gape, lebelela mmele wa yona le dikarolo tša go fapania tša mmele wa yona.

Tšeа sephetho sa gore o nyaka go gatelela eng.

A re itšidulleng

- Nganga ditho go swana le ka mokgwa wo mogogonope o dirago pele o lla
- Phaphatha o be o phaphasediše matsogo a gago go swana le diphoofolo tša maphego, tša go fapania.
- Sepela bjalo ka diphoofolo tša maphego tša go fapania
- Ikotlolle ka go tokaetša bjalo ka nonyana ge e dira mo legoreng la motato.
- Arola go be diripa tše pedi. Sehlopha se sengwe se be sa tša go thopa (bj.k.sepekwa), gomme tšeо di lego ka go sehlopha se sengwe e be matsuana. Tša go thopa di kitima ka didiko tše kgolo tša go kgeregela, matsogo a phurulogile ka go ngangega, di leka go swara matsuana. Matsuana a kitimela polokekong ya mmagoona, kgogotshadi. Fetolang ditema tše le di kgathago.

61

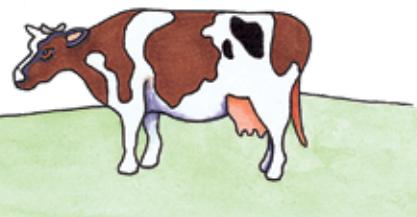
Diphootholo tše di re fago dijo goba diaparo: dikgomo

Kotara ya 4 - Beke ya 7

A re baleng

Na maswi a tšwa kae?

Na o tseba gore maswi a tla bjang magaeng a rena?

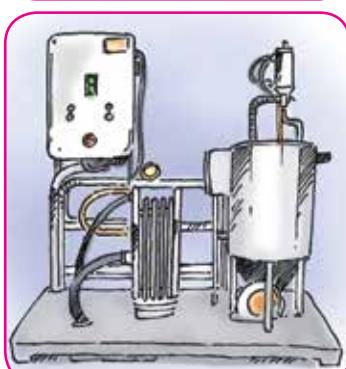
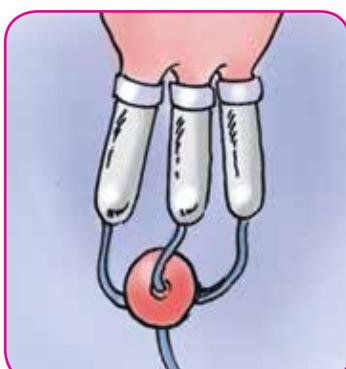
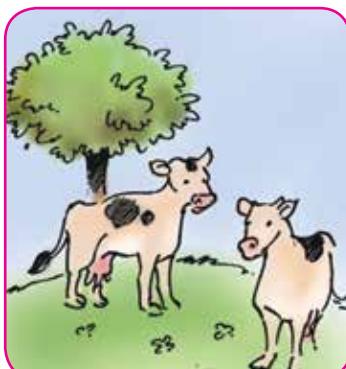
A re ithuteng ka gonyane ka ga tshepetšo ye.

A re boleleng

Lebelela diswantšho tše gomme o bolele le mogwera gago ka tšona.

Ka fao re hwetšago maswi ka gona

Letšatsikgwedi:

A re boleleng

Maswi ga se selo se le noši seo re se hwetšago mo kgomong (ya tshadi). Na ke ditšweletšwa dife gape tšeо re di hwetšago go tšwa go dikgomo?

Botša bamphato ka ga lenaneo la gago.

A re direng

Ka go foreimi ye nngwe le ye nngwe, thala setšweletšwa seo se dirilwego ka maswi. Ngwala leina la setšweletšwa ka fase ga seswantšho se sengwe le se sengwe seo o se thalago.

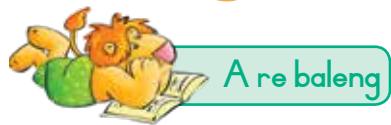

Morutši:

Saena:

Letšatsikgwedi:

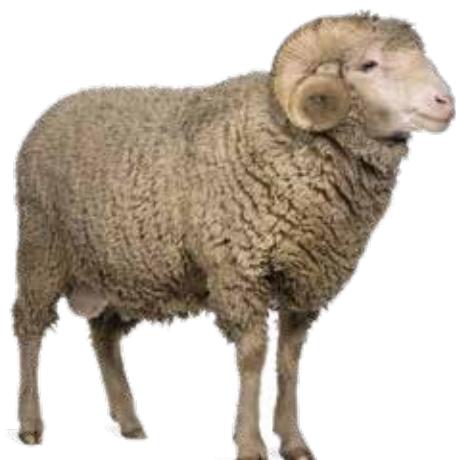
Diphoofto tše di re fago dijo goba diaparo: dinku

A re baleng

Wulu

Mafelelo a marea, dinku ga di sa hloka dijase tša tšona tša wulu ye koto gore di ruthele. Ka fao, ye ke nako ye botse ya go di kota. Se se bitšwa go kera (kota). Re šomiša wulu diaparong tša mehutahuta tše di re ruthetšago. Re ka loga dijeresi ka wulu; gape, re ka loga wulu go dira lešela le boleta la borutho. Go na le mehuta ya go fapania ya dinku tša wulu. Mo Afrika-Borwa, tše di atilego ke di-Merino, di-Blinkhaar-ronderib (boya bja go phadima le kgara ya nkgokolo), di-Dorper le di-Dormer. Diswantšho tše di lego letlakaleng le, di re bontšha gore ke tše bjang.

Merino ke mohuta wo montši go feta,
mo Afrika-Borwa.

Di-Blinkhaar-ronderib Afrikaner ke mohuta wa Afrika-Borwa. Mohuta wo o dula o tiile gape o phetše gabotse le mo maemong a boima.

Nku ya Dorper, e ruiwe botsebotse ka Afrika-Borwa.

Dormer le yona e tswadišitšwe mo Afrika-Borwa. Wulu ya yona e tloga e le bothata.

Letšatsikgwedi:

Mokgwa wo re hwetšago wulu ka wona

1. Rapolasa le bathusi ba kota dinku ka diatla goba ka motshene.

2. Wulu e bewa mo tafoleng gomme ya hlaolwa go ya ka boleng le botelele.

3. Wulu e a pinyelešwa gomme ya dirwa dingatana ya rekiswa.

4. Bjale wulu e a hlatswiwa go e hlwekiša.

5. Dikuto tša wulu di a hlatswiwa go di beakanyetša go logiwa.

6. Ka nako ya go ohla, wulu e a taološwa gomme ya logiwa.

7. Wulu bjale e loketšwe go logiwa.

8. Ka morago, wulu e a taiwa.

9. Wulu e dirišwa go loga jeresi.

10. Jeresi e rekisiwa ka lebenkeleng.

A re boleleng

Bolela le mogwera wa gago. Dinku di ka thuša batho ka mekgwa efe ye mengwe?

A re bapaleng
• Morutiši wa lena o tla le ruta go bapala khrikete ya bana ba bannyane.

Morutiši:	Saena:
Letšatsikgwedi:	

Diphooftolo tše di re šomelago: dimpša

Kotara ya 4 - Beke ya 8

A re nyalanyeng

Dimpša tše maphodisa di thuša
maphodisa go nyaka disenyi.

Dimpša tše di thušago difofu
go bona tsela ya tšona.

Dimpša tše di dišago di
re thuša go re šireletša
kgahlanong le disenyi.

Dimpša tše dinku di netefatša
gore dinku ka moka di dula
mmogo.

Dimpša tše di
tsomago di thuša
batsomi go hwetša
dinonyana goba
diphooftolo tše ba di
thuntšhitšego.

Letšatsikg wedi:

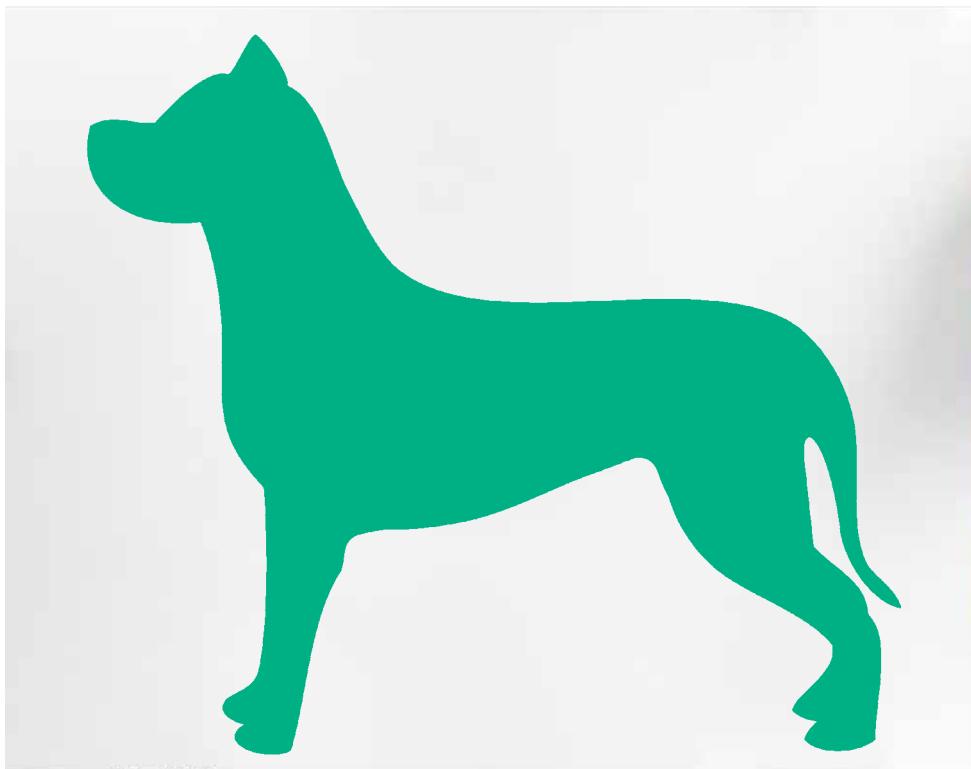
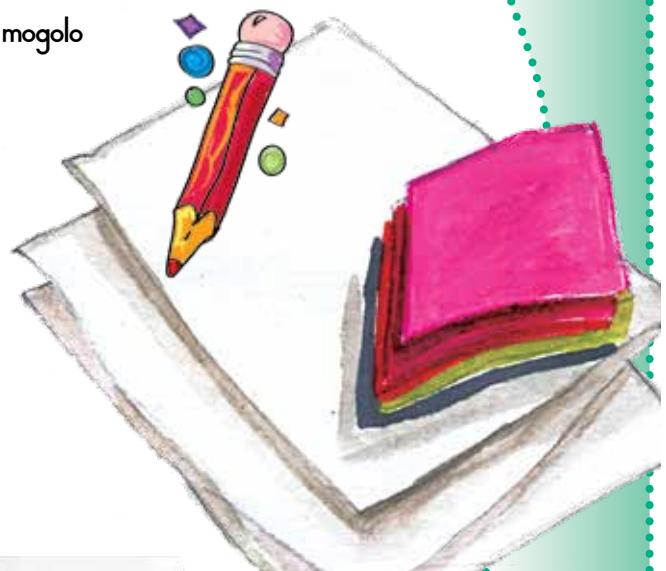

A re direng

Dira seswantšho sa moriti sa mogwera yo mogolo
wa motho: mpša

O swanetše go ba le:

- pampiri ka mebala ye mebedi ya go fapanā
- sekero
- phensele
- semamaretši

- Thala mpša ye kgolo mo go ye nngwe ya dipapetlana tša dipampiri. Netefatša gore o diriša pampiri ka moka ga yona.
- Bjale sega mpša ya gago gabotse le ka kelohloko.
- Mamaretša mpša ya gago ye e segilwego mo godimo ga papetlana ya pampiri.
- Thala mahlo, nko le molomo wo o nago le meno mo go mpša.
- Kgabiša seswantšho sa gago ka mokgwā wo o o ratago. Gopola gore mebala ya go swana le boso godimo ga mmala wa namune, yeo e phadišanago, e šoma gabotse go direng ga seswantšho sa mo meriting.

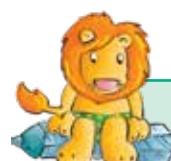
Diphoofto tše di re šomelago: ditonki

A re baleng

Ditonki di thušitše batho sebaka sa mengwaga ye dikete tše 6. Di re rwele tša ba tša rwala dithoto tša rena tše boima mo mekokotlong ya tšona, tša lema mašemo a rena ebole tša re pompela meetse.

Dilo tše ka moka di sa dutše di direga le lehono. Go na le ditonki tše di ka bago dimilione tše 41 lefaseng ka bopphara. Se se bontšha gore ngwana yo mongwe le yo mongwe wa sekolo a ka ba le ditonki tše 3 mo Afrika-Borwa.

A re ngwaleng

Lebelela diswantšho gomme o ngwale lefoko ka seswantšho se sengwe le se sengwe, mabapi le ka fao tonki e šomišwago ka gona.

